

İDEAL İSLAM ŞEHRİNİN FIKHÎ ÖZELLİKLERİ (Serahsî ve İbn Rüşd Örneği)

Araştırma Makalesi

Mustafa Kelebek*

Makale Geliş: 17.04.2020

Makale Kabul: 11.06.2020

Öz

Şehirler çeşitli özellikleri ile farklı bilimlerin konusu olmuştur. Bu makalede, İslâm medeniyet havzasında kurulan ve hayat süren şehrin, fiziki yapısı ile idaresi ve sosyal dokusu fikhî boyutuyla ele alınmaktadır. Şehrin bağlı olduğu temel sistem ile bu sisteme bağlı olarak oluşan idari yapı, han, hamam, bedesten, imaret, medrese ve benzeri eserlerin fiziki yerleşim ve hukuki konumuna yer verilmektedir. Camilerin şehir içindeki mevkileri, cemaati, şehir halkını birleştirici yönü, ezan ve minare, medreselerin ilmi hayattaki konumu, şehre giriş ve çıkışları düzenleyen yolları, şehrin muhafazasına ait imarı, kalesi ve bütün bu yapıların oluşmasında fikhî ilkelerin varlığına vurgu yapılmaktadır. Bu itibarla, şehrin bağlı olduğu ana şehir ile kardeş şehirlerin arasındaki bağlantı, yol güvenliği, fikhî ölçüler ışığında işlenmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada, örnek olarak başvuru iki İslam Fakîhi İbn Rüşd ve Serahsî'ye atıflarda bulunuldu. İmam Serahsî'nin şehrin konumuna daha özenli olduğu görüldü.

İdeal İslam şehrinin özellikleri ve diğer şehirlere göre farklılıkları anlatılırken, İslam filozofu Fârâbî'nin "*el-Medînetu'l-fâdile*" adlı eserindeki şehir ayırımına yer verildi. Buradaki ayırımın diğer şehirleri dışlayıcı bir üslup taşımadığı, aksine şehirlerin toplumların sahip oldukları inanç ve medeniyet özelliklerine göre kurulduğu gerçeğini dile getirmek için kullanıldığına dikkat çekildi. Öte yandan, İslam şehirleri, hiçbir dışlama yapmadan gayrimüslim vatandaşlarını da bağrına basarak, onlara tam bir yaşama özgürlüğü verdiğine, bunun İslam hukuku açısından bir zorunluluk olduğuna dikkat çekildi. Mesela, Ehl-i kitâb şehir halkının içki içmesi, Hıristiyan ahalinin domuz eti yemesi, Müslüman erkeklerin Ehl-i kitâb kadınla evlenebilmesi örneklerine yer verildi. İdeal İslam Şehrinin iç ve dış

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arapça Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, mustafa.kelebek@neu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8857-6431

Atıf için: Mustafa Kelebek, "İdeal İslam Şehrinin Fikhî Özellikleri (Serahsî ve İbn Rüşd Örneği)", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6, sy. 1 (2020): 149-202, DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2020.6.1.04>

güvenliğinin sağlanmasında ve savunmasında titiz bir yol izlendiği, şehir halkının sağlığına özen gösterildiğine yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, şehir, İslam şehri, ana şehir, baş şehir, şehir yönetimi.

Fiqh Features of the Ideal Islamic City (Example of Serahsi and Ibn Rushd)

Abstract

Cities have been the subject of different sciences with various features. In this article, we focused on social and physical structure with administration of cities that established Islamic civilization with Islamic law dimension. The administrative structure and the physical location and legal position social settlement like, madrasa, imarah, mosque, bazaar that are under the basic system of cities are discussed. Place of mosque in cities with its community, minaret, central location for public, scientific status of madrasahs, main roads and entrance and exit of the city, protection of the city and its castle with the fiqh principles for the formation of all these structures are other topics of the article. In this context, the connection between the main city and districts and road safety also has been viewed on fiqh dimensions. In this study, reference was made to two Islamic Faqeyh Ibn Rushd and Serahsi, who were referred to as examples. It was seen that Imam Serahsi was more attentive to the city's location. While explaining the characteristics of the ideal Islamic city, its differences compared to other cities, the city distinction in the work of the Islamic philosopher al-Farabi named "al-Medinetu'l-fadile" was also included. It was pointed out that the distinction here was used to express the fact that the cities were founded according to the beliefs and civilization characteristics of the societies, rather than the other cities.

Keywords: Fiqh, city, Islamic city, main city, capital city, city administration.

GİRİŞ

Şehir; insanın tabiatının, inanç, duygu, kültür ve maharetinin mekâna yansımaları ve tezahürüdür. İnsanın içtimai varlığı şehirle mümkün olur. İnsan mahlûkatın en sorumlu olanı,¹ şehir de insanın yerleşkesidir. Bu bakımdan şehirler birbirinden farklıdır.²

¹ İsrâ, 17/70; Tîn, 95/4.

² Mustafa Demirci, İslamda Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri, "İstem", yıl:1, sayı: 2, 2003, s. 130.

Fârâbî (338/950) bu farklı yapılarından dolayı şehirleri, erdemli şehir (المدينة الفاضلة) ve câhilî şehir (المدينة الجاهلة) olmak üzere ikiye ayırır. O, “*el-medînetu’l-fâdile*” tabirini dâru’l-islam anlamında kullanır.³ İdari açıdan şehir, belirli idari sınırlar içinde özel idari yapıya sahip yerleşkeler olup, “*siyasi iktidarın şehir olarak tanımladığı yerleşkelerdir*”.⁴ Marx ve Engels’e göre şehir, “*nüfusun, üretim araçlarının, zevklerin, ihtiyaçların giderildiği yerdir*”.⁵

Serahsî, ilk şehir bağlantılı ifadesini, “*kitâbu’s-salât*” bölümünde cenaze namazına katılmayla ilgili olarak kullanır. Bir kimse şehirde de olsa, cenaze namazına yetişemeyeceğini anlarsa, hemencecik teyemmüm eder ve namaza yetişir. Aynı şekilde bayram namazına yetişmek için de teyemmüm yapılır. İmam Şâfiî’nin suyun bulunduğu mahalde teyemmüm yapılamayacağına dair içtihadına, İbn Abbâs’tan aktardığı bir rivayetle cevap verir. Bu rivayette, İbn Abbâs (r.a), suyun bulunduğu yer olsa bile, cenaze ve bayram namazlarına yetişmek için teyemmüm yapılabileceğini aktarmaktadır. Serahsî, bu örnekte, şehirde su sıkıntısının olamayacağına vurgu yapmaktadır. Ancak aynı kolaylığın Cuma namazında olamayacağını, zira cumaya yetişemeyenin vakit namazı gibi bir alternatifi olduğunu ifade ederken, Kûfe şehrine de atıfta bulunmaktadır. Kûfe ile Türkistan şehirlerini

³ Ebu Nasr el-Fârâbî, “*Ârau ehli’l-medîneti’l-fâdile ve mudâtihâ*”, (tahkik: Dr. Ali Bû Melham), Dâru’l-kütübî’l-hilâl, Lübnan 1995, s. 6-11, 128-130.

⁴ Merğînânî, “*el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*”, I, 281.

⁵ Bkz. Abdullah Uğur-Alpaslan Aliağaoğlu, “*Şehir Coğrafyası*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2015, s. 1 ve notları (Süha Göney, “*Şehir Coğrafyası I*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 3; Mustafa Cezar, “*Türkler ve Şehirleri*”, “*İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I*”, İstanbul, 1996, s. 272; Jean-Louis Hout-Jean-Paul Thalmann-Dominique Valbelle, “*Kentlerin Doğuşu*”, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 14; Ayda Yörükan, “*Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s. 9; Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 2011, s. 2211).

karşılaştırmakta, Kûfe'nin aksine Türkistan şehirlerinde suyun daha bol olduğuna dikkat çekmektedir.⁶ Şehirde su bulamama mazeretinin fikhîen geçerli bir mazeret olamayacağını belirtmektedir.⁷

Mehmet Gedûsî Efendi (1247/1837), şehrin idari ve sosyal ahengini gök bağlantılı bir kandile benzetir. Ona göre gökler nasıl üç kandille aydınlatılıyorsa, yer de üç kandille aydınlatılır: “Gökyüzünü aydınlatan güneş, ay ve gezegenlere mukabil, yeryüzünü aydınlatan medeniyetin üç misbâhı *ulemâ*, *sultan* ve *şehirdir*”.⁸

İslam hukuk kaynaklarında, şehir (*المصر*), velayet-i âmme sıfatıyla, bütün İslam milletini temsil eden İmâm'ın (*الإمام*) ikamet ettiği *başşehir* bağlı *vâlisi*, *emîri* ve *kâdîsi* olan idari yerleşkedir.⁹ Bu üç temsilcinin dışındaki ilmî (müderres), dinî (müftü) ve sosyal kuruluşlar (vakıf, imaret, loncalar) sivil birimlerdir.¹⁰

Makale, bu ana çatı göz önünde bulundurularak, İslam Şehrinin hukuki statüsünü ve şehir hayatını incelemeyi amaç edinmiştir. Bu konuda bütün fikhî kaynaklara müracaat etmekle beraber, özellikle iki İslam hukukçusunun yaklaşımlarına öncelik vermeyi hedeflemiştir.

⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 118-119.

⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 123.

⁸ Bali Efendi, Fetâvây-ı Balizâde, (istinsâh ve tertîb: Mehmed Gedûsî Efendi), DİB 3850, vr. 2/b.

⁹ İslam hukuk kaynaklarında, şehrin tanımı, idari ve sosyal statüsü Cuma namazının edasının sıhhat şartları işlenirken ifade edilir. Bu husustaki fikhî ibare, (لا تصح الجمعة... لقوله عليه الصلاة والسلام: لا الجمعة ولا تشريق ولا فطر ولا أضحي إلا في مصر جامع والمصر الجامع: كل موضع له أمير) (وقاض يُنْفَذُ الأحامَ وَيُقِيمُ الحدود) Bkz. el-Merğînânî, Burhânüddîn Eebî'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, “*el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*”, I-IV, Dâru'l-fârfür, Dımişk 1427/2006, I, 281.

¹⁰ Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (483/1090), “*el-Mebsût*”, I-XXX, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, I, 21-23; İbn Rüşd, Ebu'l-velid, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî (595/1199), “*Bidâyetu'l-müctehid ve Nihâyetu'l-muktesid*”, I-II, Dâru'l-ma'rife 1402/1982, I, 403.

Bunlardan birisi, Buhara menşeli Hicri V. Asırda Hanefi Hukukunun önde gelen temsilcisi Karahanlı İmam Serahsî (483/1090), diğeri ise ondan bir asır sonra en batıda filozof bir aileden gelen Maliki hukuk ekolüne bağlı İbn Rüşd (595/1199)'dür.

A. ARAŞTIRMANIN HUSUSİYETİ KAYNAKLARI VE ÖNEMİ

Araştırmada Şehir üzerine araştırma yapan müelliflerle,¹¹ İslam hukuk kaynakları¹² esas alındı. Özellikle de İmam Serahsi

¹¹ Bkz. Aliğaçoğlu, Alpaslan-Abdullah Uğur, “*Osmanlı Şehri*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2016, Sayı: 38, s. 203-226; BAL, Hüseyin, Kent Sosyolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999; el-BÂŞA, Hasen, “*el-Âsâru'l-İslâmiyye*”, Dâru'n-Nehdati'l-A'rabiyye, Kahire 1996; el-BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Bağdadi, “*Fütûhu'l-Büldân*”, Matbaatu Mevsuati Mısır, Mısır 1319/1901; Halil İbrahim Molla Hatır, “*Fedâilü'l-Medineti'l-Münevvera*”, I-III, Müessesetu Ulumi'l-Kur'an, 1993; Hamidullah, Muhammed, İslam Devlet İdaresi, (çvr. Kemal Kuşçu), Nur Yayınları, Ankara, 1979; Kutluer, İlhan, Şehir Kimdir, “İzlenim”, İstanbul 1995, sayı: xix; Oleg Grabar, “*Şehirler ve Şehirliler*”, (terc. Salih Şimşek), “*İlim ve Sanat*”, Ankara 1987, sayı: 17; Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1056), “*el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü't-Dîniyye*”, (thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdi), Mektebetu İbn Kuteybe, Kuveyt 1409/1989; Söylemez, M. Mahfuz, “*Bedevilikten Hadariliğe Kûfe*”, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001; Tanpınar, Ahmed Hamdi, “*Beş Şehir*”, Ankara 1960.

¹² Bkz. eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (204), “*el-Ümm*”, I-IX, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut 1993; Sahnûn, b. Abdisselam b. Saîd (240), “*el-Müdevvenetu'l-Kübrâ*”, I-IV, Kahire 1324; el-Kudûri, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Ca'fer (428), “*Muhtasaru'l-Kudûrî*”, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997; İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelusi (456), “*el-Muhallâ bi'l-Âsâr*”, I-XI, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1984; es-Semerkandî, Alauddin Muhammed b. Ahmed (539), “*Tuhfetu'l-Fukahâ*”, I-III, Beyrut 1993; el-Kâsânî, Alauddin Ebi Bekr b. Mes'ûd (587), “*el-Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*”, I-VII, Beyrut 1982; el-Merğînânî, Burhânüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (593), “*el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*”, I-IV, Dâru'l-fârfür, Dımaşk 1427/2006, I, 281; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebi Omer Muhammed el-Makdisî (620), “*el-Muğni*”, (eş-Şerhu'l-Kebîr ala metni'l-Muknî ile birlikte), I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412/1992; el-Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd (683), “*el-İhtiyâr lita'lîli'l-Muhtâr*”, I-IV, Dâru'r-risâleti'l-Âlemiyye, Dimaşk 1430/2009; en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdillâh b. Ahmed (710), “*Kenzu'd-Dekâik*”, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, el-Medînetu'l-Munevvera 1432/2011; BİLMEN, Ömer Nasuhî, “*Hukuku İslamiyye Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*”, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970.

(483/1090)'nin Mebsut'u, ile İbn Rüşd (595/1199)'ün Bidâyetü'l-Müctehid adlı eseri mukayese imkanı vermeleri açısından ön plana çıkarıldı.

B. MEDENİYETLERDE MEKÂN TASAVVURU VE ŞEHRİN TARİHİ SERÜVENİ

Ünlü İslam düşünür ve sosyoloğu İbn Haldun (1406)'un ifade ettiği üzere *insan, medeni fitrat üzere* yaratılmış yegâne varlıktır.¹³ Kur'an-ı Kerîm, insanın fitrî yapısı itibariyle sorumlu bir varlık olduğunu buyurur.¹⁴ Fıkhî açıdan insan, içtimaî hayatı imar sorumluluğunu yerine getirmek için “*zaruriyât-ı dîniye*”yi ikameden sorumludur.¹⁵ Yani, şehirde de dînî hükümler, can güvenliği, nesli muhafaza, akli ve malı korumaya dikkat edilmesi gerekir.¹⁶

Toplumun sahip olduğu değer ölçüleri, sahip olduğu inancı, ahlakı, medeniyeti, kültürü ve beslediği bilgi kaynaklarından oluşur.

1. Toplumun inancı

İslâm, Allah katında kabule şayan yegâne din olup,¹⁷ Hz. Muhammed Aleyhisselam tarafından insanlığa sunulmuş son ilahi çağrıdır.¹⁸ İslam'ın hayat anlayışı, beden ve ruh dengesini birlikte

¹³ İbn Haldun, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), “*Mukaddime*”, I-III, (çvr. Zakir Kadîrî Ugan), MEB Basımevi, İstanbul, 1968, I, 100.

¹⁴ Rahman, 55/3;

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 314; Muvatta', Bey'at, 2; Alauddin el-Kâsânî (587), “*Bed' aiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*”, I-VII, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty, III, 453; Vebe ez-Zuhaylî, “*Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*”, I-II, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk 1406/1986, II, 1017-1022.

¹⁶ Al-i Imran, 3/19, 85; Maide, 5/32; İsra, 17/32; Nûr, 24/2-3; Furkan, 25/68; Mumtehine, 60/12; Bakara, 2/219; Maide, 5/90-91; Maide, 5/38; Furkan, 25/68; Mumtehine, 60/12.

¹⁷ Âli Imrân, 3/85.

¹⁸ Âli Imrân, 3/85; Ahzâb, 33/40.

götürmektir. Günde beş defa Kâbe'ye yönelmek,¹⁹ toplum içinde ortak bir tavır, kardeşlik, birlik ve beraberlik meydana getirir.

2. Toplumun ahlâkı

İslâm ahkâmını esas alan erdemli şehrin kuruluşu “*îmân*”, “*amel*” ve “*ahlâk*” kurallarına dayanır. Her toplum bazı ahlaki değer yargılarına sahiptir. Ahlak kuralları, toplumun dini ve temel dünya görüşü ile bu görüşe göre oluşan örf ve adetlerden etkilenir. Kendisi de hukuku ve siyasi kuralları etkiler.²⁰

3. Toplumun bağlı olduğu medeniyeti

Şehrin mensup olduğu bir medeniyeti vardır. İstilahi manası itibariyle *medeniyet*; *bir toplumun hayat tarzı, bilgi seviyesi, sanat gücü, iç politikasından dış siyasetine kadar maddi ve manevi varlığı ile ilgili vasıflarının bütünüdür*.²¹ Medeniyet, milletin var olma bilinciyle yeryüzündeki kalıcı faaliyetlerinin bütünüdür. Rasûlullah, Medine’de şehir merkezli olan İslam Medeniyeti’nin temellerini atmıştır. İslam Filozofu Fârâbî (870/950) de “*el-Medînetu’l-Fâdile*” adlı eserinde medeni şehrin, medeni ülkenin sosyal ve fiziki yapısını ifade eder.²²

Medeniyetler, âlemleri idrak ve hâkimiyet algısı açısından iki ana gruba ayrılır:

a. İlâhî otoriteyi kabul eden ve dünyayı ona göre düzenleyen anlayış. İslam Milleti bu algının en önemli ve biricik örneğidir.

¹⁹ Bakara, 2/144.

²⁰ (الأخلاق: الطاعة لله، و الشفقة على خلق الله).

²¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2005, s. 785.

²² Ebu Nasr el-Fârâbî, *Ârâu ehli’l-medîneti’l-fâdile ve mudâtihâ*, (tahkik: Dr. Ali Bû Melham), Dâru’l-kütübi’l-hilâl, Lübnan 1995, s. 6-11, 128-130.

b. Kendisini ilâhî otorite yerine koyan tâğûfî anlayış. Kur’ân-ı Kerîm, Peygamberlerin vahiy tarihi boyunca insanları, Allah’a kulluk ve tâğûta kulluktan kaçınmaya davetle emrolunduklarını haber verir.²³ Tâğût, Allah ve Resulünün dışında, kendisinde hüküm verme salahiyeti gören kişi ve kurum olarak açıklanır.²⁴ Firavun, kendisini “*en büyük rabb*” olarak gördü.²⁵ Roma, kast sistemiyle imparatora rububiyet hakkı tanıdı. Öyle ki, baba, çocuğunun, asil, kölesinin rabbi haline geldi. İmparator ise herkesin rabbi sayılıyordu. Helenizmde ise insanilik ve çoğulculuk olsa bile, demokratya tanrılaştırıldı ve insan aklı en etkin erk haline getirildi. Böylece, köksüz ve biçimsiz hâkimiyet alanları oluştu. Komünizm, faşizm, şövenizm gibi despotik anlayışlar bile dünyada yer edinebildi.

4. Toplumun kültürü hikmeti irfâmı sanatı ve ufku

Hız. Ali, hüküm ve hikmetin kaynağının Kur’an olduğunu belirterek, bürokratlarına hakkaniyetten ayrılmamalarını tavsiye eder. “*Bilin ki, karanlıklar ancak Kur’an ile aydınlanır. Ey yardımcılarım, sakın hakkınız olmayan şeyleri elde edeceğinizi beklemeyin. Unutmayın ki, iyi yönetici zulmetmez*”, der.²⁶

5. Toplumun beslendiği bilgi kaynakları ve yargı türleri

İnsanlığın herhangi bir konuda ortak tavır almaları, ancak, ortak bilgi kaynaklarına göre yetişmiş olmalarıyla mümkündür. Burada da adalet ve nısfet ölçü alınmalı, vahye bağlı kalınmalıdır. Kaldı ki, İslami

²³ Nisa, 4/60; Nahil, 16/36.

²⁴ Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali, (Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kafî Dönmez, Sadreddin Gümüş), Hâdimu’l-harameyni’ş-şerîfeyn Kırâl Fehd Mushaf-ı Şerîf Basım Kurumu, Medîne 1412/1992, s. 87.

²⁵ Nâziât, 79/24.

²⁶ Ali b. Ebi Talib Kerremallahu veche, “Nehcu’l-Belâğa”, (trc. Kadir Çelik), Fecr Yayınları, s. 64.

öğreti ruhbanlığı kaldırmıştır (لا رهبانية في الإسلام).²⁷ Hıristiyan kültüründe ise ruhbanlık tanınmaktadır. Ruhani kişilere mukaddeslik ve lahuti (yanılmaz) bir sıfat verilmiştir. Günahkâr Hıristiyan, bu kişilere giderek günahını açtığı anda onlardan af edildiği bilgisini alınca mutlu oluyor. Oysa kimse kimsenin günahını çekmez, herkes kendi işlediği suçtan sorumludur.²⁸ Af yetkisi sadece Allah’a ait olup, mutlak bir ceza günü vardır.²⁹

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHRİN İDARİ VE FİZİKİ YAPISI

A. ÂLEMLER VE ŞEHİR

Her toplumun bir “varlık” ve “âlem” tasavvuru vardır. İslam toplumu, “varlık âlemini”, “yaratan” ve “yaratılan” olarak algılar.³⁰ Âlem tabiri, mâsivâ,³¹ Allah’ın yarattıkları, görünen ve görünmeyen bütün mahlûkât için kullanılır. Kâinat, yer ve göklerdeki bütün yaratıklar ve sistemler âlemleri oluşturur. Gökler “*ulvî âlem*”, yer “*süflî âlem*” olarak ifade edilir. Yer ve göklerden farklı olarak, arş, kürsî, sidretü’l-müntehâ, levh, kalem, cennet ve cehennem... gibi sabiteler de âlemlerin bir parçası sayılır.³² Âlem, görünmeyen (الغيب) ve görünen (الشهادة) âlemden oluşur.³³

²⁷ Hadîd, 57/27; Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II, 528.

²⁸ En’âm, 6/164; İsrâ, 17/34, 36.

²⁹ Fatıha, 1/ 2; Nur, 24/39; Ğâfir, 40/17; Âl-i İmran, 3/129, 135; Nisa, 4/48.

³⁰ Fatıha, 1/1.

³¹ bk. Süleyman Çelebî, “*mevlid*” : “cümle âlem yooğiken Ol var idi...”.

³² Ayverdi, s. 39; Fahrüddin er-Râzi (606/1209), “*Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Ğayb*”, Akçağ Yayınları: I, 319-325.

³³ Haşr, 59/22.

Fıkhî açıdan şehir (بلدة/مدينة/مصر), merkeze bağlı idari yerleşkedir. En başta vâlisi, kâdîsi, müftüsü, hisbe teşkilatı ve askeri gücü olan yerleşim birimleridir.³⁴

B. KUR'ÂN'IN ŞEHRE İŞARETİ VE ÜÇ KUTSAL ŞEHİR

Kur'ân-ı Kerîm, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın, her topluma, hak yolda devam etmeleri için önder ve rehberlerini/Peygamberlerini gönderdiğini,³⁵ her memleketin, her şehir halkının bir hayat serüveni olduğunu haber verir.³⁶ Şehirlerin helak sebepleri arasında, sosyal sapma ve zulmün varlığını öne çıkarır.³⁷ Şehir halkının, ilahi otoriteyi kabul etmemeleri³⁸ ve ahlak esaslarına uymamaları halinde, bunun toplumsal helak sebebi olduğuna dikkat çeker ve bu hususta iffet kuralı tanımayan Lût kavminin ahlaksız yaşantılarından dolayı helak edildiklerini bildirir.³⁹ Onların, kadınları bırakıp da erkek erkeğe ilişkiye girmeyi adet haline getirmelerine yönelik sosyal bozulmanın topyekûn helak sebebi olduğunu ve bu sebeple helak edildiklerini ifade eder.⁴⁰

Yine, toplumda hak-hukuk tanımayan, ahlaki düzen ve kurallara karşı baskın ve densiz çete olarak örgütlenen insan kitlesinin sosyal felakete sebep olduğuna dikkat çeker.⁴¹ Bu konuda Salih

³⁴ Serahsî, “*el-Mebsût*”, II, 23; İbn Rüşd, “*Bidâyetü'l-müctehid*”, I, 159-160; el-Mergînânî, Burhânüddîn Eebi'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (563), “*el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübedî*”, I-IV, Dâru'l-fârfûr, Dımsık 1427/2006, I, 281; Osman Nuri Ergin, “*Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*”, İstanbul 1936, s. 2; Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “*Şehir*”, *DİA*, cilt: 38, s. 441.

³⁵ Furkân, 25/51.

³⁶ Hıcr, 15/4.

³⁷ Ankebût, 29/31.

³⁸ A'râf, 7/64.

³⁹ A'râf, 7/80-84; Hûd, 11/74-83; Hıcr, 15/58-60.

⁴⁰ Neml, 27/54-55; Şurâ, 42/165-166.

⁴¹ İsrâ, 17/16; Hac, 22/45.

aleyhisselamın kavmi olan Semûd kavminde böyle densiz güruhun (dokuz çetenin), şehirde (Hıcr'de),⁴² toplumu peşinden sürükleyip Peygambere suikast planı hazırlamalarının topyekûn helak edilmelerine sebep olduğunu ifade buyurur.⁴³ Böyle bir suikast planını, Mısır'da şımarık bir güruhun Musa aleyhisselam için,⁴⁴ Yahudilerin İsa aleyhisselam için,⁴⁵ Mekke şehri ileri müşriklerinin de Rasulüllah'a karşı planladıklarına, ama başaramadıklarına işaret eder.⁴⁶ Mekke müşriklerinden daha zalimlerinin yeryüzünden silindiğini bildirerek, Mekke'den haksız yere çıkarılan Rasulüllah'a teselli verir,⁴⁷ Şuayb aleyhisselamın kavminin zorbalığına dikkat çeker.⁴⁸ Tarih boyunca Peygamberlerin tevhide çağrısını bozmaya çalışan bir beşeri kitlenin varlığını bildirir. Şehrin düzenini bozup kendi çıkarları uğruna şehirde fesat çıkarmayı adet haline getirenlerin başarısız olacaklarını beyan eder. Aksi halde toplumsal bozulma içinde olan, ilahî ölçülerden sapan memleketlere bazen geceleyin, bazen gün ortasında felaketler geldiğini haber verir.⁴⁹ Buna karşılık, toplumsal yapılarını düzelten toplumların felaketlerden kurtarıldıklarını bildirir, Yunus aleyhisselamın kavmini buna örnek verir.⁵⁰

Kur'ân-ı Kerîm, şehirdeki toplumsal sapmaların da faydasız olduğunu ifade buyurur, Musa aleyhisselamın ümmetinden örnek verir. Hak kurallara bağlı kalmaya çağırır ve bunun en doğru yol olduğunu

⁴² Hıcr, 15/73, 80-84; Buhârî, Enbiyâ', 17; Tecrid Tercemesi, IX, 135; Müslim, Zühd, 1. ayrıca bkz. DİA, el-Hıcr maddesi.

⁴³ Neml,27/45-52.

⁴⁴ Kasas, 28/20-21.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/54.

⁴⁶ Enfâl, 8/30.

⁴⁷ Muhammed, 47/13.

⁴⁸ A'râf, 7/88.

⁴⁹ Yunus, 10/21; A'râf, 7/4, 94-98; En'âm, 6/123; Nahl, 16/45-46; Mülk, 67/16-17.

⁵⁰ Yunus, 10/98.

bildirir.⁵¹ Hatta tevhide bağlılıklarından dolayı saldırıya uğrayan müstad'afların yardımına koşmayı, doğrularla beraber olmayı emreder.⁵²

Şehirler fikhî açıdan çeşitlilik arz eder ve şehirlerin bir kısmı mukaddes mekânlardaki kutsal şehirlerdir.⁵³

Kutsal şehir, evrensel nitelik taşır. Mukaddes olması, kudsiyet kazanması, kendiliğinden değil, ilahi bir hibe ile sabit olur.⁵⁴ Kutsal şehir, kudsiyet derecesine göre üç şehirden ibarettir. Bu şehirlerde üç kutsal mescid bulunur. Bu mescidlerde kılınan namazın fazileti, diğer mekânlarda kılınan namazlardan daha efdaldir. Bu itibarla Rasulüllah, bu üç mescide düzenlenen bir seyahatin sevap olduğunu teşvik ederek şöyle buyurmaktadır: *“apayrı bir sevap niyetiyle düzenlenen seyahat ancak üç mescid için yapılabilir. Bunlar; mescid-i haram, mescid-i aksa ve benim mescidimdir”*.⁵⁵ Bu şehirler üzerine şu özet bilgi verilebilir.

1. Anaşehir Mekke Beyt-i Ma'mûr ve diğer şehirlerle bağlantısı

Mekke-i Mükerrreme, yeryüzünde birinci derecede kudsiyet ifade den şehirdir.⁵⁶ O denli ki, çevresindeki kutsal sınırlardan ancak müslüman girebilir. Gayrimüslimler bu sınırlardan içeri geçemez.⁵⁷ Burada Mescid-i Haramda kılınan bir rek'at namaz, normal mekânlarda kılınan namazdan yüz bin derece daha faziletlidir.⁵⁸

⁵¹ Bakara, 2/58-61.

⁵² Nisa, 4/75; Tevbe, 9/119.

⁵³ Küçükaşçı, s. 447.

⁵⁴ Âl-i Imran, 3/96.

⁵⁵ Buhari, Salat, 14, 19.

⁵⁶ Âl-i Imrân, 3/96.

⁵⁷ Buhari, Cezâu's-sayd, 20.

⁵⁸ Buhari, salat, 14, 19; İbn Mâce, İkâmetu's-Salat ve's-Sünne, 195, hno:1406.

Mekke, tarihi süreç içinde *vahiy medeniyetinin* beşiği olmuş bir *anaşehirdir*. Yedinci semada bulunan ve melekler tarafından sürekli tavaf edilen Beyt-i Ma'mûr'un yeryüzündeki izdüşümü mahiyetinde olan Ka'be, Mescid-i Haram'ın kalbi gibidir.⁵⁹ Bütün şehirlerin yönelişi burayadır. Her şehir, Ka'be'ye yönelişine göre statü kazanır.⁶⁰

2. Medîne-i Münevvere

Medîne, İslam medeniyetinin ve İslam hukukunun, Rasulullah eliyle uygulanmasına beşiklik etmiş bir kutsal mekândır. Cabir r.a. anlatıyor: "*Resulullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki: "Benim mescidimde kılınacak bir namaz, onun dışındaki mescidlerde kılınan bin namazdan efdaldir. Ancak Mescid-i Haram hariç. Zira Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, diğer mescidlerde kılınan yüzbin namazdan efdaldir"*.⁶¹

Medîne, Peygamberimiz tarafından tıpkı Mekke gibi harem bölge ilan edilerek ağaçlarının kesilmesi, avının avlanması, kan dökmek, taşının, toprağının başka yere taşınması yasaklanmıştır. Bu konuda Rasulüllah şöyle buyurmuştur: "*Her peygamberin bir harem bölgesi vardır. İbrahim peygamberin Mekke'yi harem bölge yaptığı gibi, ben de Medîne'nin iki kara taşılığı arasını harem bölge yaptım. Medîne'nin taze otları biçilmez, ağaçları kesilmez ve orada savaş için silah taşınmaz... Allahım! İbrahim, Senin kulun ve elçin olduğu gibi;*

⁵⁹ Âl-i İmran, 3/96; Şûrâ, 42/7; İbn Batûta (778/1377), *Mühezzeb Rihleti İbn Batûta (TuHFetu'n-Nazzâr fi Ğarâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr)*, I-II, el-Matbaatu'l-Emîriye, Bulak, Kahire 1939, II, 105-106; el-Umerî, *Mesâliku'l-Ebsâr fi'l-Memâlik ve'l-Emsâr*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1924, s. I, 102-104; Ali Husnî el-Habûtî, *Târihu'l-Ka'be*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut ty, s. 11; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (çvr. Salih Tuğ), İstanbul 1980, s. 27.

⁶⁰ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Omer b. Abdilaziz ed-Dımaşkî el-Hanefî (1252/1836), "*Reddu'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*", I-V, Bulak 1272, III, 247.

⁶¹ Buhari, salat, 14, 19; Müslim, Hac, Fadlu's-salat bimescidi, 94; İbn Mâce, İkâmetu's-Salat ve's-Sünne, 195, hno: 1406.

ben de Senin kulun ve elçinim. İbrahim'in Mekke'yi harem yaptığı gibi, ben de Medîne'nin iki kara taşılığı arasını harem yaptım".⁶² Mekke'de olduğu gibi Medine'nin "harem" bölgesi de bizzat Rasulullah tarafından gösterilmiştir.⁶³

3. Küds-ü Şerif

Kudüs, çevresi mübarek kılınmış kadim bir şehirdir.⁶⁴ Kalbinde müminlerin ilk kıblegâhı Mescid-i Aksâ bulunmaktadır.

İsa aleyhisselam, Filistin topraklarında Kudüs merkezli bir nebi olarak 30 yaşlarında nübüvvetini ve ilahi vahiy ilkelerini idrak edip de bunu açıkladığı zaman, başta Yahudiler olmak üzere ahali bu çağrıya kulak asmadı.⁶⁵ Ama bu büyük nebi çağrısını sürdürdü ve insanları vahiy nizamına ve barışa çağırdı. Fesatçılığa savaş açtı. Kudüs Müslümanların ilk kiblesidir, İsrâ ve Mi'râc mahallidir.⁶⁶

C. FÂRÂBÎ'DE ŞEHİR TASAVVURU

İslâm hukukunda, Müslümanların hâkimiyetinde olan ülke ve şehirlerine "dâru'l-İslâm", gayrimüslimlerin yönetimindeki ülke ve şehirlere ise "dâru'l-küfr" tabirlerinin kullanıldığını biliyoruz.⁶⁷ Fârâbî ise felsefi bir yaklaşımla, ülkeleri, "erdemli şehir" (*el-medînetu'l-fâdile*) ve "câhilî şehir" (*el-medînetu'l-câhile*) şeklinde ifade eder.

⁶² Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 14-15; Halil İbrahim Molla Hatır, *Fedâilü'l-Medîneti'l-Münevvera*, I, 58-150; III, 350.

⁶³ Buharî, *İlim*, 37; Tirmizi, *Hacc*, 1.

⁶⁴ İsrâ, 1.

⁶⁵ *el-Basıyt*, s. 35.

⁶⁶ *el-Basıyt*, s. 45.

⁶⁷ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Omer b. Abdilaziz ed-Dımaşkî el-Hanefî (1252/1836), *Reddu'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*, I-V, Bulak 1272, III, 247; Serahsî, *el-Mebsût*, X, 114.

1. Erdemli şehir

Fârâbî (338/950), İslam inanç esaslarına göre hayat süren insanların yönetimindeki şehre ve ülkeye, “*erdemli şehir/el-medînetu’l-fâdile*” adını verir.⁶⁸

Erdemli şehir halkının en büyük hasleti, orta yolu tutmaları, adalet ve nısfet üzere olmaları ve bu istikamette dünya kamuoyu oluşturmalarıdır.⁶⁹

2. Câhilî şehir

Fârâbî, bir şehrin taşıdığı ana özelliği, bağlı olduğu medeniyete göre idari statü kazanmasıyla izah eder.⁷⁰ Kuruluşunda vahyi esas almayan şehirlere ise “*câhilî şehir*” deyimini kullanır. Buradaki “*câhilî*” oluş, vahye uzak duruşuyla izah edilebilir. Vahye uzak şehir, teknolojiye ne denli ileri seviyede olursa olsun, onun bu ileri hamlesi “*câhilî şehir*” olma olgusunda değişiklik yapamaz.

D. BAŞŞEHİR

Başşehir (العاصمة), ülkedeki bütün şehirlerin idari yönden kendisine bağlı olduğu şehirdir. İster erdemli şehir olsun isterse cahili yabancı şehir olsun baş şehir kurumsal ve idari bir nitelik taşır. Coğarfi ve kültürel özelliğine bağlı olarak yönetimin vereceği kararla belirlenir.

E. ŞEHRİN İDARESİ VE SAKINLERİ

Farsça kökenli olan *şehir* kelimesi (شهر) Arapçada *mısr* (مصر) olarak ifade edilir. İslam tarihinde kutsal şehirlerden sonra kurulan ilk

⁶⁸ el-Fârâbî, s. 6-11, 128-130.

⁶⁹ Bakara, 2/143; Mâide, 5/8.

⁷⁰ Ahmet Özel, “Dâru’l-İslâm Dâru’l-Harb İslam hukukunda Ülke Kavramı”, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 73.

erdemli şehirlere, Kûfe, Basra ve Fustat örnek olarak verilebilir.⁷¹ Emevîler döneminde kurulan Vâsıt ve Bağdâd da, şehrin bir mekâna nasıl yerleştirildiğinin önemli örnekleri arasındadır.⁷²

Bütün fıkıh kaynaklarında olduğu gibi, Serahsî de, şehrin Hilafet merkezine, yani başşehre bağlı idari bir yerleşke olduğunu, “*Cuma namazının edası*” bahsinde ele alır. Ayrıca, “kadâ” ve “şehâdet” bahislerinde de yargı sisteminin işleminin şehre bağlı olduğunu belirtir.⁷³ Cuma namazının farz olması için idari yönden *İmâm*'ın, mekân yönünden de *şehrin* varlığının şart olduğunu, âyet, hadîs ve içtihatlar ışığında işler. Haşr Suresinin: “*Ey îman edenler, Cuma günü Cuma namazını eda etmeye çağrıldığınız zaman, alış-verişi bırakın, Allah'ın zikri namaza koşun*”,⁷⁴ Ayeti ile Rasulüllah'ın A'rafat'taki “vedâ hutbesi”nde: “*biliniz ki, Allah, içinde bulunduğum*

⁷¹ Mustafa Fayda, “İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medinei Münevvere Tarihi”, *AÜİFD*, XXVIII, Ankara 1986, s. 167; Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Şehir”, İstanbul 2010, *DİA*, XXXVII, 41-42.

⁷² Vâsıt, siyasi mülahazalar ile inşa edilmiş bir askeri şehirdir. Şehrin kuruluş sürecini hızlandıran hadiseler Emevi halifesi Abdümelik b. Mervan (65-86/685-705) tarafından Irak valiliğine atanan Haccac b. Yusuf es-Sekafi (75-95/694-713)'nin buraya gelişi ile başlamıştır. Burası adeta askeri bir sıkıyönetim kenti olarak inşa edilmiştir. İslam âlemindeki ilk Türk kitleyi de barındıran bu kent, Bağdat'ın 148/765'te inşasıyla gerileme sürecine girmiş, miladi 15. Yüzyılda, kenarında kurulduğu Dicle Irmağının yatağının değişmesi ile birlikte, önemini tamamen yitirmiştir. Nitekim miladi 17. yüzyılda küçük bir kasabaya dönüşmüş, 19. Yüzyılda ise metruk, harabe bir şehir haline gelmiştir. Vâsıt kalıntıları bu gün Güney Irak'ta Kut-Amara'ya 70 km. mesafede bulunmaktadır. Bu kalıntılar, Minare harabeleri olarak bilinmektedir. (bkz: Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ, “*İslam Şehirleri*”, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 29-30, “Lawrence, Conrad, “Wasıt”, Dictionary of the Middle Ages. edit.: Joseph R. Strayerl, New York 1989, vol. XII, p. 574; Beşir Yusuf Fransis, “*el-Mezahiru'l-Fenniyye fi Avasimi'l-Iraki'l-İslammiyyeti'l-Kadime ala Davi'l-İstikşafüti'l-Hadise*”, Sümer, Bağdad 1948, c. IV. sayı: 1, s. 106; R. Darley-Doran. “Wasıt”, The Encyclopedia of İslam, (new edition) Leiden 2001, vol: XI. p. 165”, referansı ile.

⁷³ Serahsî, “*el-Mebsût*”, XVI, 98.

⁷⁴ Haşr, 59/10.

bu ayın bu gününde, size Cuma Namazını farz kılmıştır."⁷⁵ Rivayetini aktarır. Cuma namazının farzıyeti üzerinde ümmetin ittifak ettiğini, cumanın edasının şartlarının altı olduğunu belirtirken, bunlar arasında *Sultanı* ve *Şehri* önemli şart olarak sayar. İmam Şâfiî'nin şehrin varlığını şart görmediğini, O'na göre, kırk kişilik cemaat olduğuna dair içtihadını aktarır. İmam Şâfiî'nin; Medine'den sonra taşrada kılınan ilk Cuma Bahreyn'deki Cüvâsâ Köyü olduğuna göre Cumanın farzıyeti için şehri şart koşmadığını bildirir.⁷⁶

İbn Rüşd ise, Cuma namazının farzıyet şartları arasında, ne Sultan ve ne de şehrin şart olmadığını, bu iki şart üzerinde duranların, Hanefiler olduğunu, Rasulüllah'ın Cuma namazını daima şehirde eda etmesinin Hanefilerin içtihatlarına sebep olabileceğini, İmam Mâlik'in Cumanın şartları arasında ifade ettiği en belirgin tespiti, Cuma namazının mescidde kılınması ve cemaat olduğunu vurgular.⁷⁷ İbn Rüşd, Cuma ile mısır (şehir) veya karyeyi (köyü) irtibatlandırmaz. Kendisi, cihad konusunu, "*ibadetler*" kapsamına alır ve o bölümde inceler. Savaşın kifaye farz olduğunu, öncelikle âkil, bâliğ, hür ve sağlıklı erkeklerin savaşması gereğini anlatırken ilk defa şehrin varlığına değinir. Bütün erkeklerin değil de belli bir grubun savaşa katılması gereğine yer verir. Rasulüllah'ın savaşa katıldığında mutlaka yerine bir nâib bıraktığına değinerek şehrin varlığına ve devlet başkanlığına (الإمام والإمامة) işaret eder.⁷⁸ Ancak, savaşın başlatılması için Rasulüllah'ın emrine uyulması gerektiğini, öncelikle karşı tarafın

⁷⁵ Vedâ hutbesi, Câbir radiyallahu anh rivayeti.

⁷⁶ Serahsî, "*el-Mebsûr*", II, 21-23.

⁷⁷ İbn Rüşd, Ebu'l-velîd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî (595/1199), "*Bidâyetu'l-müctehid ve Nihâyetu'l-muktesid*", I-II, Dâru'l-ma'rife 1402/1982, I, 59-61.

⁷⁸ İbn Rüşd, "*Bidâyetu'l-müctehid*", I, 381-382.

İslam'a davet edilmesi, ikinci aşamada sulh talebi, bu da mümkün olmadığına savaşmak gerektiğine dair Hadîsi ön planda tutarken, savaşın sonlandırılmasında salahiyetin İmama ait olduğunu vurgular. Açıkça İmâmdan bahseder.⁷⁹ Ganimet mallarının bütün Müslümanlara ait olduğunu vurgularken İslam toplumuna açıkça atıfta bulunur, Vâli ve yöneticilere nasıl pay verileceğini anlatır. Buralarda da dolaylı da olsa ülke ve şehir yönetimine atıfta bulunur.⁸⁰ Ayrıca, hadler bahsinde, zanilerden bekâr olanlara yüz celde, evlilerin recm edilmesi gereğini, aksi görüş beyan edip zina haddinin yüz celdeden ibaret olduğunu savunanların hevalarına uyan sapıklar olduğunu anlatır. Evli iken zinası ikrarı ile sabit olanlara ilk uygulamayı İmâmın başlatması gerektiğini, bunun Hanefilerle Malikiler arasında ortak bir tatbikat olduğunu anlatırken imâma açıktan atıfta bulunur.⁸¹ Görülen o ki, Maliki fikhinin önde gelen fakihlerinden filozof İbn Rüşd, ülkenin, şehrin ve İslami yönetimin varlığını sosyal bir olgu olarak görüyor, ayrıca bir şehir tanımında bulunmuyor. Serahsî ise aynı konuları “*kitâbu's-siyer*”, devletlerarası ilişkiler ve düşmanla savaş bahsinde işler.⁸² Şafiilerde dâru'l-İslâmın dâru'l-harbe dönüşmesine asla imkân verilmemelidir.⁸³

1. Şehrin Sakinleri ve Mahalleleri

Şehrin sakinleri, Müslüman ve gayrimüslimden oluşur. Ehl-i Kitab dışındaki insanlar da aynı kategori içinde değerlendirilmekle birlikte özel bir statüye sahip olmazlar. Şehrin gayr-i müslim

⁷⁹ İbn Rüşd, “*Bidâyetu'l-müctehid*”, I, 387-388.

⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, I, 403.

⁸¹ İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-müctehid*, II, 436-437.

⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, X, 30.

⁸³ Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dâru'lislâm-Dâru'lharb*, İstanbul 1991, s. 109-202.

vatandaşları “*zimmî*”, “*müste'men*” ve “*harbî*” kişilerden oluşur.⁸⁴ Özellikle zimmî vatandaşlar şehrin asli vatandaşlarıdır. Fikhî kaynaklara göre gayr-i müslimler, Müslümanlara nispetle daha özgürdürler ve daha geniş haklara sahiptirler.⁸⁵

Şehir, küçük yerleşim birimleri olan mahallelere ayrılmıştır. Mahalleler, merkezden çevreye doğru fizikî bakımdan birbirinden müstakil farklı üniteler halinde konumlanmışlardır. Bu sistem, bütün şehirlerde görülür.⁸⁶

Her mahalle, bir “*mahalle mescidi*” etrafında konuşlanır. Medrese, imaret ve bedesten gibi sosyal yardım ve ticaret mekânları da mahalle sınırları içinde yer alabilir. Mahalle imamı ve komşular birbirlerine o denli bağlıdırlar ki, bir namaz vakti cemaate katılmayan komşu hemen ziyaret edilir ve namaza gelemeyişinin sebebi sorulur. Bir mazerete binaen gelememiş ise yardım edilir. Zira mahalle sakininin namazını evinde kılması mekruh olduğundan iyi karşılanmaz.⁸⁷

2. Şehrin Emîri ve Valisi

Şehrin üst yöneticisi valisidir. Vali, şehir halkının genel velisi, temsilcisi ve şehir güvenliğinin birinci dereceden sorumlusudur. Valinin görevi, halka iyi davranması, ayırım yapmaması ve halkı adalet üzere yönetmesidir. Bu hususta, “*adaletle hükmetmek güzeldir.*

⁸⁴ Zimmî, senelik düşük miktardaki bir vergi ile bütün haklarını özgürce kullanma statüsüne sahip Yahudi ve Hıristiyanları ifade eder. Müste'men, yabancı şehirden gelen pasaportlu gayrimüslim kişilerdir. Harbî ise, Müslümanların savaş halinde oldukları yabancı şehir vatandaşlarıdır.

⁸⁵ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî (683h), “*el-Muhtâr*”, (tahkik: Sâid Bekdâş), Dâru's-Sirâc - Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Medinetu'l-munevvera 1433/2012, s.334-336.

⁸⁶ Söylemez, İslam Şehirleri, s. 134.

⁸⁷ Ahterî, “*Câmiu'l-Mesâil*”, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıçalipaşa, no: 339, varak no: 40-42.

Yöneticilerce ifa edildiğinde daha da güzeldir”, tabiri meşhurdur.⁸⁸ Âyette, “*Allah size, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adalet üzere hükmetmenizi emreder*”,⁸⁹ buyrulur.

Hanefî fakihlerdeki geleneksel şehir tanımını Serahsî’de de görürüz. O da şehrin, ahkâmın ve hadlerin uygulanması için, halife (imâm) tarafından görevlendirilen emîr ve kâdî tayiniyle kurulan ve merkeze (başşehre) bağlı olan mülki, idari yerleşim yeri olduğunu ifade eder.⁹⁰

3. Şehrin Kâdîsi

Şehrin bütün muamele-i şer’iyesi ve ahali arasındaki ihtilaflar, kâdî tarafından karara bağlanır. Kâdî fikhî hükümleri bütün boyutuyla bilen ve karar vermede dirayet sahibi âlimler arasından tayin edilir. Kâdînin verdiği hüküm kesindir ve bağlayıcıdır.⁹¹ Bir yerleşim birimini köyden ayıran en önemli idari kararlardan birisi de oraya kâdî tayin edilmesidir. Ayrıca fethedilen şehirlere, toplu Cuma ve Bayram namazı kılmayı sağlayan mekânların ve minberlerin kurulması olmuştur.⁹²

4. Şehrin Şhremini

Şehrin iç düzeni, sokak ve pazar yerlerinin düzeni şehremini tarafından sağlanır. Şhremini tarafından önemle takip edilen hususlardan birisi de şehrin temizliğidir. Sokakların temizliğinden gıda maddelerinin halka ulaştırılmasına kadar, dükkânların açılmasından

⁸⁸ el-A’clûnî, “*Keşfu’l-Hafâ*”, Mektebetu’l-Kudsî, I- II, Kahire 1351, II, 58, hadis no: 1722.

⁸⁹ Nisa, 4/58.

⁹⁰ Serahsî, el-Mebsût, II, 23.

⁹¹ Mevsilî, s. 238.

⁹² Serahsî, el-Mebsût, II, 23.

kapanmasına, şehir içindeki ses ahengi ve çevre sükûnetine kadar birçok edepler şehremini tarafından kontrol altında tutulur.⁹³

5. Şehrin Hısbe Teşkilatı

Sözlükte (ح س ب) kökünden gelen (الحسبة) kelimesi, sevabını Allah'tan umarak hayırlı bir iş yapmak (المعروف), çirkin ve kötülükleri önlemek (المنكر) manalarında kullanılan bir isimdir.⁹⁴ Kur'an, “*emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker*”, yani iyiliği emretme, kötülükten sakındırmayı emretmektedir.⁹⁵ Şehir içinde İslam ahlakını ve kamu düzenini korumakla görevli olan “*hısbe teşkilatı*”, bir anlamda şehri fiilen koruyan zabıta teşkilatıdır. Şehrin iç güvenliği açısından da büyük bir öneme sahiptir.⁹⁶ Fıkha aykırı davranış ve haksızlıkların önlenmesinde, muhtemel şehir çetelerinin güvenliği sarsıcı davranışlarına karşı fiili takip işleri, buna yetkili olan bu teşkilat tarafından yürütülür.⁹⁷

6. Şehrin Fetva Emni

Şehir halkı kendine yetecek kadar fikhî bilgi aldığından tafsîlî bilgi donanımına sahip olmayabilir. Şehrin milli yapısı, komşu hakları, din kardeşi ve gayrimüslimlere karşı davranışları, bir de kendi alanı hakkında bilgili olsa bile, derin fikhî bilgi gerektiren konuları bilmez. Özellikle de taraflar arasındaki fikhî ihtilafları gidermek için fetva

⁹³ Osman Nuri Ergin, “*Mecelle-i Umur-ı Belediyeye*”, İstanbul 1330-1338; Sıddık Tümerkan, “*Türkiyede Belediyeler: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*”, İstanbul 1946; İlber Ortaylı, “Belediye”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 399; Söylemez, İslam Şehirleri, s. 126.

⁹⁴ İbn Manzûr, “*Lisânu'l-A'rab*”, ilgili madde.

⁹⁵ Al-i İmran, 104, 110, 114; Tevbe, 71; Hacc, 41.

⁹⁶ Hacı Halife/Katib Çelebi, “*Keşfu'z-Zunûn*”, I, 15.

⁹⁷ Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1056), “*el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü't-Diniyye*”, (thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî), Mektebetü İbn Kuteybe, Kuveyt 1409/1989, s. 315-339.

eminine gidilir. Müftü Efendi bu konularda yeterli donanıma sahip âlimler arasından seçilir.⁹⁸

F. ŞEHRİN MİMÂRÎ YAPISI

Kur'ân-ı Kerîm, ülkelerin helak sebeplerini, sosyal yaşantının bozulması ve ahlaki çöküntü olarak ifade ederken, şehrin mimari yapısına işaret eder.⁹⁹ İrem Şehrinin sanat harikası eşsizliğini beyan eder.¹⁰⁰

Şehrin bizatihi kendisi, ait olduğu toplumun belirleyici özelliklerini, mimarisini, felsefi ve tasavvufi ahengini ifade eder.¹⁰¹ Sanat abideleri bütün boyutuyla Allah inancı etrafında şekillenir.¹⁰² Şehir, sakinlerinin düşünce yapısına göre şekil alır.¹⁰³ Kubbelere, âlemler, zarif minareler, burç ve kuleler erdemli şehrin etkin simgelerdir.¹⁰⁴ İslami yönetimlerden her biri kendi dönemlerine ait özgün mimari örneklerine sahiptirler.¹⁰⁵

1. Dâru'l-ilm Külliye Medreseler

Külliye, cami ile birlikte medrese, ibadet, imaret, türbe, kütüphane, hamam, aşevi, darüşşifa, kervansaray, çarşı, okul, hastane, tekke, zaviye binalarından oluşan yapılar topluluğudur.¹⁰⁶

⁹⁸ Söylemez, İslam Şehirleri, s. 110; Orhan Çeker, “*Fetvalarım I*”, damla Ofset, Konya 2013, s. 7.

⁹⁹ Hac, 45.

¹⁰⁰ Sebe', 15.Fecr, 8-11.

¹⁰¹ Turgut Cansever, “*İslam'da Şehir ve Mimari*”, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, 26.

¹⁰² Hicabi Gülcen, “*Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları Tarihi*”, Emin Yayınları, Bursa 2011, s.13.

¹⁰³ Mehmet Yılmaz, “*İslâm'da Mimar ve Şehir*”, s.8.

¹⁰⁴ Hasen el-Bâşa, “*el-Âsârü'l-İslâmiyye*”, Dâru'n-Nehdati'l-A'rabiyye, Kahire 1996, s. 30-33.

¹⁰⁵ el-Bâşa, s. 32-39; Cansever, s. 67.

¹⁰⁶ Söylemez, İslam Şehirleri, s. 110; Mehdin Çiftçi, “*Süleymaniye Dârulhadisi*”, Kitabevi, İstanbul, s. 37-51.

2. Bedestenler Hanlar Hamamlar

Bedesten, kapalı alış veriş merkezleridir. İhtiyacı olan kişi, bu mekâna gelir, ihtiyacı kadar alır. Şehir halkı aşırı tüketime zorlanmaz. Burası kapalı alan olduğu için hem güvenli hem de esnafın malı açısından korunaklıdır.

Han, şehre taşradan gelen yolcuların ağırlandığı, binitlerine bakıldığı, ibate ve iaşelerinin sağlandığı korunaklı yapılardır.¹⁰⁷

Hamam, suyun ısıtılması suretiyle insanların yıkanması için yapılmış bir tesistir. Yer altından fişkıran, içinde kimyevî maddelerin varlığı sayesinde bazı hastalıklara karşı şifa verici özellikleri bulunan suların kullanıldığı yapılara da bazen hamam denilmekle beraber bunlara “*kaplıca*” ve suyun genellikle tabii olarak sıcak oluşundan dolayı “*ılıca*” adı verilir.¹⁰⁸

3. Camiler

Cami, müminlerin farz namazlarını birlikte eda edecekleri mabedi ifade eder. Sade bir mimari yapısı vardır. Ancak zamanla yöneticilerin ve şehir medeniyetinin gerekli kıldığı ince ve zarif cami inşalarına yer verilmiştir. İlk safta namaz kılmanın faziletine binaen cami mimarisi dikdörtgen şeklinde planlanır.

4. İmaretler

İmaret veya imarethane, yoksullara yardım amacıyla oluşturulan hayır kurumlarıdır. Şehre, şehir dışından gelen yolcu, yoksul ve düşkünlere yiyecek, sağlık ve giyecek yardımı da yapılabilir.

¹⁰⁷ Küçükbaşçı, DİA, “*şehir*” md.

¹⁰⁸ Anadolu’da, Gaziantep’in İslahiye ilçesi dolaylarındaki Zincirlihöyük’te yapılan kazılarda, milâttan önce 1200 yıllarına doğru büyük Hitit Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Geç Hitit devletlerinden biri döneminde yapılmış bir hamam kalıntısı bulunmuştur. Bkz. Semavi, Eyice, DİA, “hamam” md.

Bununla birlikte imaretlerin asıl işlevi ihtiyaç sahibi halka yemek sunma şeklinde özetlenebilir. Genel olarak dörtgen bir plan üzerine yapılan imaretlerde, ortada üstü açık bir avlu, avlunun çevresinde mutfak, fırın, yemek odaları ve yöneticilerin odaları yer alır.

İslam şehirlerinde imaretler ve camiler, şehrin birbirinden ayrılmaz iki parçasıdır. Aynı yerleşim planının, askeri kent niteliğinde kurulan Vâsıt şehrinde de bulunması bunun önemli bir görüntüsü niteliğindedir.¹⁰⁹

5. Yollar

Şehrin yolları, hayat şartlarına göre ulaşımı sağlayan alanlardır. Şehirlerarası yolların güvenliği de şehir içi ulaşım kadar önemlidir.

6. Su Kanalları Çeşmeler Sarnıçlar

İslam'da su çok büyük öneme sahiptir. İnsan ve su adeta ayrılmaz iki parçadır. Taharet ve hayat su ile kaimdir. Bu itibarla su kaynaklarının şehre taşıyan suyolları, şehir içi şebekeleri, çeşmeler büyük özen gösterilerek inşa edilmiştir. Bunların çoğu hayrattır.

7. Kabristan

Kur'an her nefsin ölümü tadacağını ruhları tatmin edecek bir vahiy iklimi zerafetiyle ifade buyurur.¹¹⁰

Erdemli şehir insanı, Allah ve masiva ile buluşturur. Fenâdan bekâya geçişi ifade eder. Dünyevî ve uhrevî hayat iç içedir. Bu yüzden şehrin bir kabristanı olur.

G. ŞEHRİN MUHAFAZASI

Şehrin muhafazası, iç güvenliği ile çevre güvenliğinin sağlanmasıyla mümkün olur. Şehre dıştan gelen saldırılar, bizzat

¹⁰⁹ Söylemez, İslam Şehirleri, s.40.

¹¹⁰ Ali İmran, 185; Enbiya, 35; Ankebut, 57.

düşman tarafından olabileceği gibi, isyancı vatandaşları tarafından da olabilir. Bütün bu saldırı ve tehditler şehir halkını huzursuz edecektir. Dolayısıyla idari ve askeri tedbirlere başvurularak şehir muhafaza edilir.

1. Şehrin İç Güvenliği

Şehirde günlük hayat şafak vaktiyle başlar, yatsı vaktinde sona erer. Gece dinlenme ve sükûnet zamanıdır.

Erdemli şehir, düşman saldırısı olmadığı sürece kendiliğinden kimseyle savaştırmaz. Ancak düşman saldırısına maruz kalırsa, bütün şehir halkına, kadın ve erkeklere düşmana karşı koymak, onu şehirden atmak farz olur.¹¹¹

Fıkıhta *hırâbe* (الحرابة) olarak ifade edilen bu eylemlere karşı Ayette açıklandığı üzere en caydırıcı tedbirler alınır.¹¹² Ahterî (968/1561), şehrin dış güvenliği için alınan bu sert tedbirlerin aynısını, şehrin iç güvenliğini sarsan çete gruplarına da uygular. Hatta şehiriçi güvenliğin daha da önemli olduğunu, Ebu Yûsuf'un içtihadını ön plana çıkararak izah eder.¹¹³

Ayrıca şehir halkından bazılarının komşularını veya şehir halkını rahatsız edici tavırları da takibe maruz kalır. Böyleleri gerekirse eza verdiği şahıslara karşı manevî tazminat (التعويض المعنوي) öder.¹¹⁴

¹¹¹ el-Mevsilî, s.446.

¹¹² Maide, 33-34; el-mevsilî, s. 461-462.

¹¹³ Ahterî Mustafa Efendi, “*Câmiu'l-Mesâil*”, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih nüshası, nu: 2471, vr. 305. Ayrıca bkz. AHTERÎ, Mustafa b. Şemsuddin (968), “*Câmiu'l-Mesâil*”, thk. Mustafa Kelebek, Ravza Yayınları, İstanbul 2016, s. 42-43, 230; Serahsî, el-Mebsût, IX, 201.

¹¹⁴ Kâsânî, el-Bedâî, VII, 296; Hafif, Ali (1371/1952), *ed-Damân fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Matbatu'l-Cevâlibî, by, 1973, I, 55; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, VI, 331; *Nazariyyetu'd-Damân*, s. 53; Üdeh, *et-Tesrîu'l-Cinâî*, II, 204; Bilmen, *Istilâhât-ı Fıkhiyye*, VIII, 285; Karahasan, II, 573; Gürsoy, Kemal Tahir, “*Manevî Zarar ve Tazmini*”, AÜHFD,1973, sayı: 1-4, s. 8; Ünal, Mehmet, “*Manevî tazminat ve Bu*

Mecelle, 1200. maddesinde, “zarar-ı fahiş biyyi vechin kâne defettirilir” demek suretiyle, zararın şekli ne olursa olsun, ister maddi ister manevi bulunsun tazmin edilmesini emretmektedir.

Hanelerin mahremiyetine tecavüz, aile sırlarını ifşa etmek, ailenin saygınlığını zedeleyici haberleri yaymak, hane halkına manevî zararlar erir. Bu zararların tazmin edilmesi, az da olsa teselli edici bir özellik taşır. Şehirde aile içi şiddet de takibe uğrar. Eşini, ağır hakaret ve manevi işkence altında boşayan kimseye, nafaka ve mehir mükellefiyeti gibi ifa etmesi gereken normal ödemelerin dışında, ayrıca manevi tazminat ödemesi yoluna gidilebilir. Bu duruma ışık tutan kurallardan istifade edilebilir.¹¹⁵

Serahsî (483/1090), şehir güvenliğine o kadar önem verir ki, devletin iki büyük görevleri arasında, dini yüceltmek ve vatan güvenliğini sağlamayı ön planda tutar (إعزاز الدين-أمن الوطن).¹¹⁶ Ahterî (968/1561), şehrin iç güvenliğinin korunmasını çok önemli bulur, şehir içi fesadın önlenmesi ve şehir içi çetelerinin önlenmesini hırâbe (ülke güvenliğini sarsan, kırsal kesimde insanların mal ve can güvenliğini yok edenlere uygulanan ceza) hükümlerine tabi kılar, hatta daha da önemli bulur. Bu konuda, Serahsî'nin İmam Ebu Yusuf (182)'tan bilgi olarak naklettiği içtihadı kesin bir hukuk kuralı olarak uygular. Buna göre şehir içinde güvenliği yok eden saldırgan çeteye hırâbe hükümlerini uygular, cenazelerini dahi kılmaz.¹¹⁷

Tazminat Çeşidinde Kusurun Rolü”, AÜHFD, 1978, XXXV, 400-401; Benli, s. 40, 76.

¹¹⁵ Bakara, 231; Hallâf, s. 88; Benli, s. 212-213.

¹¹⁶ Serahsî, “*el-Mebsût*”, X, 7.

¹¹⁷ Ahterî, *Câmiu'l-mesâil*, s. 330.

2. Şehrin Dış Güvenliği

Şehrin dış güvenliğini sarsan eylemler, ya isyancılar (أهل البغات), ya da şehir dışında kırsal kesim eşkıyaları (أهل الحرابة) tarafından gerçekleştirilir.

Bağî taifesi yönetime isyan eden grup veya gruplardan oluşur. Bunlar, vali tarafından uyarılır ve teslim olmaya davet edilir. Teslim olmaları durumunda ve şehre zarar vermedikleri sürece af yolu tercih edilir. Başkaldırıya devam ederlerse askeri güç kullanılır. Ölenlerin cenaze namazı kılınmaz.

Kırsal kesim eşkıyalarına (أهل الحرابة) gelince bunlar, yol kesiciler (قَطَاع الطَّرِيق) adıyla da anılır. Kamu düzeni ve bireysel hakların birlikte ihlâl edildiği haksız fiillerin en başta gelen örneği, hem mala hem cana karşı işlenen kasıtlı fiillerdir. Müslüman olsun (ehli îman), zimmi olsun (ehli eman) aslî vatandaşlarıyla, müste'menlerin (idarenin izni ve emanıyla ülkede bulunanların), can ve mal güvenliğini garanti etmektedir.¹¹⁸ Maide Suresinin 33-34. ayetlerinde nassan sabit olduğu üzere had cezasını mucip suçlardan birisidir. Bu ceza, toplumsal istikrar ve kamu düzeninin korunması açısından caydırıcı ve kesin bir uygulama emretmektedir.¹¹⁹

Hirâbe, suçunu işleyen failler, yakalanmadan önce tevbe etseler bile üzerlerindeki şahıs hakları düşmez.¹²⁰ Şafiî ve Zeydiyyeye göre gasben aldıkları malları sahiplerine iade etmek zorundadırlar.¹²¹ Şahsa

¹¹⁸ Serahsî, el-Mebcut, X, 22-25.

¹¹⁹ Karaman, İslam Hukuku, s. 171.

¹²⁰ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye, III, 293.

¹²¹ Murtazâ, Ahmed b. Yahya, (940/1436), *el-Bahrü'z-Zehâr*, I-V, Sana, 1988, V, 211; Âmir, 516-519; Karaman, *İslam Hukuku*, 156.

karşı işlenen zararlı fiil şahıs tarafından ibra ve afvedilmedikçe düşmez.¹²²

3. Şehrin Sağlığı

Kur'ân-ı Kerîmde, kişinin kendisini tehlikeye atmaması emredilmektedir.¹²³ Bu ayet beden ve ruh sağlığının korunmasına yönelik önemli bir tenbihtir.

Sağlığın korunmasında ise temizliğin rolü büyüktür. Söylemez, şehrin bu yapısal özelliğine dikkat çeker. *“Kalp ile beden arasındaki ilişki; şehrin sair kısmı ile merkezi arasındaki ilişki ile aynıdır. Şehir bedene benzediği için kalbin temizliği bedenün temizliğini ifade ettiği gibi şehrin merkezi unsurunun temizliği de sair kısımlarının temizliğini simgeler”.*¹²⁴

Şehrin sağlığı son derece önemlidir. Özellikle, günlük hayatta, taharette, suyun kullanımında, ellerin yıkanması, ağız ve buruna su verilmesi bilinmeyen ve görülmeyen virüslerin vücuda girmesine karşı tabii bir bağışıklık sistemi oluşturur. Esnenildiği zaman, sol elin dışıyla ağzın kapatılması uygulamasından, günlük hayatta sağlıklı yaşamayı teşvik eden nebevi sünnet, şehir halkına tabii bir karantina algısı kazandırır.

Veba olan şehirden çıkılmayacağı, veba olan şehre girilmeyeceği uyarısı, çağdaş tıbbı örnek olacak nitelikte bir önlemdir. Abdurrahman b. Avf radiyallahu anh'den rivayet edilen bir Hadîs'de Rasulüllah şöyle buyurmuştur: *"Bir yerde vebâ olduğunı işittiğinizde oraya girmeyiniz. Bir yerde vebâ ortaya çıkar, siz de orada*

¹²² İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, IV, 87.

¹²³ Bakara, 2/195.

¹²⁴ Söylemez, *İslam Şehirleri*, s. 26.

bulunursanız, hastalıktan kaçarak oradan dışarı çıkmayınız".¹²⁵ Üsâme radiyallahu anh'den rivayet edilen bir hadiste de şöyle buyurmuştur: "*Bir yerde bulaşıcı hastalık ortaya çıktığını duyduğunuz zaman oraya girmeyiniz. Bulduğunuz yerde bulaşıcı bir hastalık ortaya çıkarsa, oradan da çıkmayınız*".¹²⁶ Salgın hastalık olan yerlerde yaşayan nüfusun dikkat edeceği hususlardan birisi de, kişilerin aralarındaki mesafeyi korumalarıdır. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır: "bir defasında Hz. Ömer, bulaşıcı hastalığı olan bir sahabiye ziyarete gittiğinde, ona: "*benden bir mızrak(1,5 m)uzak otur*", (*اجلسْ (مني قيدَ رُمح*), demiştir.¹²⁷

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHRİN SOSYAL YAPISI VE TİCARİ HAYAT

A. ŞEHRİN BEŞERİ YAPISI

İslam tarihinde Medine, Peygamber eliyle kurulan ilk İslam Şehri örneği olarak incelenebilir. Her ne kadar, Yesrib farklı bir yerleşime sahip olsa da Rasulüllah Medine'ye ilk ayak bastığı andan itibaren hem fiziki hem sosyal hem de idari alanda büyük değişiklikler yapmıştır. Nitekim Söylemez, Medine'nin Peygamber eliyle uğradığı değişiklik ve gelişmeler üzerine şu bilgileri verir: "*İlk İslam kenti olan Medine, İslam'dan önce birçok köyün bulunduğu iki ovadan oluşuyordu. Bu köyler şehir görünümünü sunan bir birliktelik arz etmemekteydi*". "*Resulullah'ın Yesrib'e gelişi ve Ayn tepesinin yanında Neccaroğullarına ait bölümde mescid ve ikamet edeceği evi inşa etmesiyle, Medine, şehir olmaya doğru ilk adımını atmış oldu. Bunun hemen akabinde Muhacirlere Mescid'in etrafında, ikamet edecekleri*

¹²⁵ Buhârî, Tıb 30; Müslim, Selâm 98.

¹²⁶ Buhârî, Tıb 30; Müslim, Selâm 100.

¹²⁷ İbn Cerîr et-Taberî, Tehzîbu'l-âsâr, III, 32.

yerler tahsis edildi. Böylece şehir bir daire biçiminde, Mescidin etrafında şekillenmeye başladı”.¹²⁸

B. ŞEHRİN ÂLİMİ/FAKÎHİ VE MANEVİ MİMARLARI

Ehl-i ilim şehri tenvir eyler. Kur’an âlimleri övmekte, onların ahaliyi müstakim yola ilettiklerine işaret etmektedir.¹²⁹ Medeniyetler Peygamber işaretleriyle kurulmuştur. Âlimler de Peygamberlerin varisleridir. Onlar gibi toplumu hayra sevk ederler, halkı aydınlatırlar. Rasulullah, “âlimler, ümmetimin eminleridir”, buyurur.¹³⁰

Şehrin âlimleri yanında âriflerinin de manevi yapı taşları olduğu, şehri diri tuttuklarını kabul etmek gerekir. Bir Hadiste, “Âlimler ümmetin önderleri, arifleri ise seyyidleridir. Onların meclisleri artı değerlidir”,¹³¹ buyurulmuştur. Âlim diliyle, ârif kalbiyle ifade der.¹³²

C. ŞEHİRDE SOSYAL HAYAT

İslam şehrinin karakteristik görüntüsü, merkezine başta Ulu Camii olmak üzere, şehir meydanı, bedesten, imaret ve medreselerini yerleştirmiş haliyle temayüz etmesi, şehirdeki sosyal hayatın müşahhas örneğidir. Şehir araştırmacıları da bu durumu görmezlikten gelmezler. İslam Şehrinin görüntüsü, merkezine mabed ile birlikte meydan, darul-imare ve pazarın yer aldığı bu döngüsel mekân anlayışı, sanki Kâbe'nin etrafındaki dönüşü yansıtmaktadır.¹³³

Söylemez, İslam şehirlerinin Sâsânî eksenli bir kültürden ilham alınarak yapıldığı iddialarını şöyle değerlendirir: “Kesret içerisinde

¹²⁸ Söylemez, İslam Şehirleri, s. 9.

¹²⁹ Fâtır, 35/28; Zümer, 53/9.

¹³⁰ el-A'clûnî, II, 64, hadis no: 1745; II, 65, hadis no: 1750.

¹³¹ el-A'clûnî, II, 65, hadis no: 1746.

¹³² Mahmud el-Âlûsî Ebu'l-Fadl, “Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-A'zîm”, I-XXX, Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-A'rabiyy, Beyrut ty, I, 5.

¹³³ Söylemez, “İslam Şehirleri”, s. 7.

*vahdeti ifade eden bu döngüsel yapı, yuvarlak olarak dizayn edildikleri bilinen Medain, Firuzabad ve Darabecird gibi Sasaniler'in kadim kentlerine benzetilse de Kâbe'nin etrafında daire biçiminde oluşan Mekke ve Mescidi Nebi'nin etrafında aynı şekilde inşa edilen Medine'den mülhemdir”.*¹³⁴

İslam şehirlerinin kuruluş tecrübeleri veya nedenleri, onları birbirinden farklı kılmıştır. Bu farklı yapılanma şöyle özetlenebilir:

a. Müslümanlar tarafından planlı ve düzenli olarak inşa edilen kentler: Medine, Vasıt, Bağdâd gibi.

b. Müslümanlar tarafından kurulmakla birlikte kutsal bir kült merkezli inşa edilen kentler: Kerbela, Necef, Meşhed, Mezar-ı Şerif gibi.

c. Müslümanlar tarafından askeri mülahazalarla kurulan şehirler: Kûfe, Basra, Musul, Fustat ve Kayravan gibi.

d. Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra yeniden dizayn edilen kentler: Bu kabil kentler kendilerine ait özelliklere sahip olmalarına rağmen Müslümanların hâkimiyetinden sonra İslam kentinin belirgin şeklini taşımaya başlamışlardır. Merv gibi.¹³⁵

Şehirde, günlük hayatın akışı, namaz vakitleri, okunan ezan sesleri ve cemaate katılmak üzere özel konumundan ibadet için camiye yönelen ayak sesleriyle canlılık kazanır.

1. Cami Ezan Cemaat

Cami beş vakit farızanın cemaatle ikame edildiği mabed, ezan ise ona davettir. Ezan bir i'lamdır ve minare gibi özel bir mekândan ilan edilir. Öyle ki, İslam tarihi boyunca bu İslam şiarı hep böyle devam

¹³⁴ Söylemez, “İslam Şehirleri”, s. 9.

¹³⁵ Söylemez, “İslam Şehirleri”, s. 9.

etmiştir. O denli ki, yabancı şehir halkı, erdemli şehri istila edecek güce ulaştığı yerlerde öncelikle minare ve ezana saldırmıştır. Ezanı ya susturmuş, ya da şeklini değiştirmiştir. İslam, cami mimarisinde sade bir üslup seçmiş, Yahudi ve Hıristiyanlardaki şatafatlı yapıdan uzak durulması esas alınmıştır.¹³⁶ Özellikle Tevbe Suresinin 18. Ayeti etkin bir yön vermiştir: *“Allah’ın mescidlerini ancak Allaha ve Âhret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler i’âmâr ederler. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır”*.¹³⁷

Bu itibarla, cami toplumsal hayatın model yapısını oluşturan bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki, farz namazların camide cemaatle kılınması bir vecibe ve İslam şiarıdır. İmamete ehil şahıslarda aranan özellikle yönetici ve yargı mensuplarında (القاضي) aranan vasıfların benzerlik arzemesi,¹³⁸ caminin toplum hayatını, birlik, beraberlik ve cemaat ruhunun oluşmasında önemli bir mevkiye sahip olduğunu gösterir.

2. Ulu Câmî (Câmî-i Kebîr)/Musallâ/Namazgâh

Şehir Ulu Câmîye ya da musallâya bağlı olarak gelişir. Ulu câmî haftada en az bir kez bütün şehir halkının birliğine, aynı duygu ve ortak algının olduğu Cuma hutbesiyle ortak bir düşünce oluşturur. Bu tevhidi hayatın en sağlam dinamiklerinden birisidir.¹³⁹ İslam tarihinin bütün dönemlerinde şehre eklenen en önemli unsur Cuma Cami oldu. Ulu Cami, beş vakit namazların edası yanında özellikle Cuma namazının ikamesinde büyük bir mevkiye sahip olmuştur.

¹³⁶ Ebu Davud, Salat, 12.

¹³⁷ Tevbe, 9/18.

¹³⁸ Ahterî, “Câmiu’l-Mesâil”, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazmabağışlar, no: 339, varak no: 40-42.

¹³⁹ Oleg Grabar, Şehirler ve Şehirliler, (terc. Salih Şimşek), “İlim ve Sanat”, Ankara 1987, sayı: 17, s. 23.

Ayrıca Cuma, bayram ve cenaze namazlarının topluca edileceği açık hava da tesis edilen daha büyük mekânlara musallâ/namazgâh adı verilir. *Musallâ* (namaz kılmaya mahsus açık yer) olarak tarif edilebilir. Burası yağmur duasına çıkılan, cenaze namazı kılınan, hatta suçlulara halk önünde cezaların tatbik edildiği alanlardır.

İslam şehri bu haliyle, -adeta- Rabbe bağlılık, tevazu ve kulluğun yeryüzünde dizayn edilmiş halidir. Söylemez şehrin bu yapısına dikkat çekerek şöyle der: *“İslam toplumu sınıf farklılığı üzerine kurulmamıştır. Bu topluluk Allah'a bihakkın kul olmak isteyenlerin yaşamını temsil eder. İslam kültüründe Medineler/şehirler bu anlayışla dizayn edilirler. Merkezi unsurunda yer alan ve ed-Deyyan'ın evi olarak kabul edilen mabed şehrin kalbi mahiyetindedir.”*

¹⁴⁰ Musallâda olduğu gibi, şehir içinde toplu duaların yapıldığı, asker ve hacı adaylarının uğurlandığı meydanlar da vardır.

3. Vakıflar İmaretler

Vakıf, şehir halkından bir şahsın mahza Allah adına, malının bir bölümünü bir hedefe sarf edilmek üzere mülkiyetinden çıkarıp hapsedmesidir. Buradaki “habs” kavramı, vakıf gelirinin sürekliliği ve ebediliğini ifade eder. Vakfın gelir kaynağı (rakabesi) niyet edilen alana “vakfın ciheti” için sarf edilir.

4. Şehirde İlmî Hayat ve Talebelerin Barındırılması

İslam'da ilim tahsili belli bir sıra ve derece içinde farzıyet ifade eder. En başta İslami ilimler gelir. İslami ilimlerin başında da “*fıkıh*”

¹⁴⁰ Söylemez, İslam Şehri, s. 26.

tahsili gelir.¹⁴¹ Fen ilimlerinde derinlik kazanmak ise şehir halkı üzerine “*farz-ı kifâye*”dir.

Bütün bu alanlarda ehl-i ilim ve irfan talebeleri yetiştirmek, Rasulullah’ın bizzat kurduğu “*ashâb-ı suffe*” ile müsellemler bir şer’î yoldur.

D. ŞEHİRDE TİCARİ HAYAT VE AHİLİK

Şehrin vücut bulup kurulmasında, sultanın (imamın), o mekânı şehir olarak resmi donanımına kavuşturması önem arzeder (ما مَصْرَه (السلطان فهو مصر)). Bir mekân şehirleşince artık orada Cuma Namazı ikame edilir. Ayrıca orada pazarlar kurulur ve diğer devlet daireleriyle sosyal kurumlar hayata geçirilir.¹⁴² Şehirde *açık* ve *kapalı* alışveriş merkezleri bulunur.

Taraflardan birisi Müslüman olduğu sürece, gayri meşru mal satımı helal olmaz. Savaş zamanında gayr-i müslim düşmana silah ve benzeri gibi düşmana fayda sağlayan, onu güçlendiren emtia satılamaz.¹⁴³ Şehrin tarifinde, “*Cuma Namazının ikamesi*” ile “*bâzâr*” kurulması önemli ölçüdür.

Şehirde bedesten kapalı, çarşı ise açık alışveriş merkezleridir. Çarşılar sük (السوق) adıyla anılır. Mesela, Demirciler çarşısı (سوق الحدادين), Dokumacılar çarşısı (سوق البزازين), Ayakkabıcılar çarşısı (سوق السراجين), İpekçiler çarşısı (سوق الحرّازين), Tatlıcılar, Şıracılar çarşısı (سوق الطحّانين) Sirkeçiler çarşısı (سوق الحلالين), Tahıl ve un çarşısı (سوق السويك), Kâğıtçılar-Kitapçılar çarşısı (سوق الورّاقين), Attarlar çarşısı (سوق)

¹⁴¹ Ahteri, “*Câmiu’l-Mesâil*”, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazmabağışlar, no: 339, varak no: 52-55.

¹⁴² Serahsî, “*el-Mebsût*”, II, 23; ayrıca bk. DOĞRU, Halime, “*XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1995.

¹⁴³ el-Mevsilî, s.448-448.

(العطارين), Sebze-Meyve çarşısı (سوق البقالين), Kasaplar çarşısı (سوق الجزارين), Tavuk-hindi çarşısı (سوق الدجاج), Evcil hayvanlar çarşısı (سوق السنانير) Sarraflar çarşısı (سوق الصرافين) gibi çarşılar şehir halkının ihtiyaçlarını İslam fıkıh esaslarına göre gideren ticari merkezleridir.

Meşru mal iktisabı ve meşru işlemler ticari hayatın yegâne hedefi olarak ifade edilebilir. Şehirde gayrimeşru işlemlere yer verilmez. Sadece zimmîler ve diğer gayrimüslim gruplar kendi aralarında, faiz (الربا), domuz eti (لحم الخنزير), lâşe (الميتة), içki (الخمير), gibi Müslümanlara haram ve yasak olan işlemleri yapabilirler. Zira İslami hükümleri yaşamaktan sorumlu değildirler. İslami hükümleri yaşamakla görevli olanlar sadece Müslümanlardır. Bu itibarla gayrimeşru işlemler erdemli şehir halkında yer bulmaz.

İdeal İslam şehrindeki uygulamalar, aslında İslami hükümlerin gereğini yerine getirmektir. Böylece şehrin manevi ve ekonomik hayattaki görüntüsü aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1. Şehirde riba ve ribevi işlemler olmaz

İmam Ebû Yûsuf'a göre, faizli işlemler harbî ile Müslüman arasında da meşruiyet kazanamaz. Haksız kazanç olma özelliğini muhafaza ettiğinden hukuki geçerliliği olmaz.¹⁴⁴ Maliki, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri de İmam Ebû Yûsuf'un içtihadı ile aynı görüşe sahiptirler. Yani, bir Müslüman, faiz anlaşması yapsa bile, karşı taraftan

¹⁴⁴ Malik, Müdevvene, I-VI, Mısır, 1323, IV, 271; Şâfiî, el-Umm, VII, 326; Serahsi, el-Mebcut, X, 28-95; XIV, 56-57; Şerhu's-Siyer, IV, 1309, 1410, 1486; Kâsânî, el-Bedâi', V, 192-193; İbnu'l-Hümmam, Fethu'l-Kadir, VI, 177-178; İbn Hazm, el-Muhallâ, VIII, 514-515; Akgündüz, Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası, s. 125, 152-153.

bunu alamaz.¹⁴⁵ Zira bu konudaki nasların ifadeleri mutlak ve umumdur.¹⁴⁶

İslam Borçlar Hukukunda, geri ödeme yükümlülüğü doğuran, faili iade borcu altına sokan haksız iktisap ve sebepsiz zenginleşmelerin başında riba gelmektedir.¹⁴⁷ Ribâ (faiz = الرِّبَا), İslam Borçlar Hukukunda, kuruluşu meşrû olmayan ve borç doğurmuyan,¹⁴⁸ işlemlerden birisidir. Kim böyle bir işlem yaparsa, aldığını gerçek sahibine iade eder.¹⁴⁹ Çünkü Kitâb¹⁵⁰ ve Sünnet ribayı men etmektedir.¹⁵¹ İslam Hukukunda, karşılıksız kazanç getiren bütün işlemler, merdûddur.¹⁵²

Serahsî, riba yasağının, Müslümanla harbî arasında sariyelme¹⁵³ olduğu ve bu yasağın Mekke'nin fethinden sonra da uygulanması gereğine vurgu yapar.¹⁵³

2. Şehirde rüşvet, ihtilas, kumar, bahis oyunları ve büyüclük yoluyla gelir sağlamak meşru değildir

Rüşvet (الرِّشْوَة), mevki ve makamını kullanarak normal yoldan ifâ edeceği bir kamu hizmeti karşılığında başkasından haksız olarak alınan mal ve servete denir. Rüşvet alma fiili ise irtişâ (الارتشاء)

¹⁴⁵ İbn Kudame, el-Muğni, IV, 162-163; Ebû Yûsuf, er-Reddu ala Siyeri'l-Evzâi, s. S. 96-97; Serahsi, el-Mebcut, XIV, 56; Kâsânî, el-Bedâi', V, 192; İbnu'l-Hümam, Fethu'l-Kadir, VI, 177; Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, IV, 182.

¹⁴⁶ Serahsi, el-Mebcut, X, 95; XIV, 56-58; Kâsânî, el-Bedâi', V, 192; VII, 132; İbn Kudame, el-Muğni, IV, 163; Özel, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, s. 163.

¹⁴⁷ Ansay, Sabri Şakir, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Turan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 129.

¹⁴⁸ Ribâ, başta Bakara, 2/275 ayeti olmak üzere, Al-i İmran, 3/130, Nisa, 4/161 ve Rum, 30/39. ayetleriyle kesin olarak nehyedilmiştir. Ayrıca bk. Müslim, Müsâkât, 14, 19.

¹⁴⁹ Kurtoğlu, 198-205.

¹⁵⁰ Bakara, 275.

¹⁵¹ Buhârî, Buyû', 24-26.

¹⁵² Gözübenli, *Faiz Problemleri*, 10-16.

¹⁵³ Serahsî, el-Mebcut, X, 28.

kelimesiyle ifade edilir. Rüşvet almanın ve vermenin yasak oluşu nass ile sabittir.¹⁵⁴ Rüşvet almak rüşvet vermek, dolandırıcılık yapmak gibi haksız fiiller sonucu sağlanan mal iktisabının, böyle bir haksız fiili irtikab eden faile geri ödeme borcu yükleyeceği, “*küllî fıkah kâideleri*” ibarelerinde haksız fiil olarak düzenlenmiştir.¹⁵⁵

Kapkaççılık (اللس السريع), yankesicilik (النشل) fiillerinde olduğu gibi, kamu malını aşırma (الغول) ve millî serveti zimmete geçirme (اختلاس) gibi fiillerden her biri haksız iktisabı ifade eder. Bütün bunlar borç doğuran haksız iktisap şekilleridir.

Kumar (القمار), iki veya daha fazla şahsın bir araya gelerek, aralarındaki gayr-i meşrû ittifak gereği birinin diğerinden mal iktisabına imkân veren bir işlemdir.

Bahis oyunları, iki veya daha çok şahsın, kendi dışlarında gelişen bir yarış ve benzeri etkinliklerde, kazanacak taraf üzerine yaptıkları tahmin neticesinde ortaya konan malı (الرهان) elde etmeye yönelik bir haksız iktisap şeklidir.

Büyücülük yapmak (السحر), büyü çözmek, fal bakmak gibi nasslara ters işlemler sonucu kazanılan servet de haksız iktisap şekline dâhildir. Sihir öğrenilmesi ve öğretilmesinin haram olduğu konusunda müctehitlerin ittifakı vardır.¹⁵⁶ Bu fiilleri itiyad haline getirenlere aynı zamanda tazir cezası verilir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Bakara, 2/188; Tirmizi, Ahkâm, 9; Ebu Davud, Akdıye, 4; İbn Mace, Ahkam, 2; Ahmed b. Hanbel, V, 279.

¹⁵⁵ Mecelle, md. 34, 35; Küllî Kâideler (el-Kâvâidu'l-Küllîyye), 33 (ما حرم أخذ حرم (إعطاؤه), 34 (ما حرم فعله حرم طلبه)). Ayrıca bk. Zerkâ, *Şerhu'l-Kavâid*, 215, 217.

¹⁵⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 67; ww.farukbeser.com/tr/cevapoku.asp.

¹⁵⁷ Bilmen, *İstılâhât-I Fikhiyye*, III, 316-217.

3. Şehirde aldatma/ğabn ve ihtikâr meşru değildir

Aslen haram ve gayrimeşru olan şeylerin satımı, mesela, içki (الخمير), domuz (الخنزير) ve domuz eti (لحم الخنزير), lâşe ve murdar hayvan (الميتة), ve akmiş kan (الدم المفسوح) gibi şer'an menhiyyun anı olan,¹⁵⁸ eşyanın satımı haramdır, hukuken batıldır, hiçbir sonuç doğurmaz.

İslam hukukunda, “vaatlere, konuları ve talik oldukları şartlara göre riayet edilmesi gerekir”,¹⁵⁹ “zarar giderilir”,¹⁶⁰ “tazmin ve ödeme faydalanana aittir”,¹⁶¹ “ücret ile tazmin bir araya gelmez”,¹⁶² “ödeme menfaate mukabildir”,¹⁶³ “nimet külfete göredir”,¹⁶⁴ kaide ve prensiplerini esas almıştır.

Bir şahsın veya ticaret ehlinin ihtikâr yapması, yani elindeki ticari malı halkın ihtiyacı olduğu halde daha yüksek menfaat amacıyla gizlemesi meşru bir hak değildir.¹⁶⁵ İmam Ebu Yusuf'a göre karaborsacılık yapan şahsın bu hareketine el konur ve elindeki malı piyasaya sürmesi sağlanır.¹⁶⁶ Rasulüllah, karaborsacılığı lanetlemektedir.¹⁶⁷

4. Şehirde teassüf olamaz

Teassüf (التعسف), hakkın suiistimal edilmesini ifade eder. Bir kimse mevcut hakkını başkasına zarar verecek şekilde kullanırsa, bu

¹⁵⁸ Şa'ban, Zekiyuddin, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Menşuratu Câmîati Kanyunus, Bingazi, 1995, s. 237-238.

¹⁵⁹ (المواعيد باكتساب صور التعليق تكون لازمة), bk. Mecelle, md. 83.

¹⁶⁰ (الضرر يزال), bk. Mecelle, md. 19, Feydullah, s. 159.

¹⁶¹ (الخراج بالضمنان), bk. Mecelle, md. 84.

¹⁶² (الأجر والضمنان لا يجتمعان), bk. Mecelle, md. 85.

¹⁶³ (العزم بالغنم), bk. Mecelle, md. 86.

¹⁶⁴ (النقمة بقدر النعمة), bk. Mecelle, md. 87.

¹⁶⁵ Kâsânî, el-Bedâi, V, 129, 232; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhîyye Kamusu*, VI, 123; Türk Hukuk Lügatı, s. 151.

¹⁶⁶ Kâsânî, el-Bedâi, IV, 308, V, 129; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhîyye Kamusu*, VI, 123; Kelebek, *İslam Borçlar Hukuku ve Ebu Yusuf'un Öncelikleri*, s. 245-247.

¹⁶⁷ İbn Mace, *Ticaret*, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 33.

hakkını kaybedeceği gibi, verdiği zararı tazminle karşı karşıya da gelebilir.¹⁶⁸

Mürur hakkı (حق المرور) ile mesil hakkı (حق المسيل), yani, başkasıya ait araziden geçme hakkı ile başkasına ait araziden su geçirme hakkı daha öncelikli hak olduğundan, bir kimse kendi arazisi üzerindeki hakkını kullanarak “mürur” ve “mesil” imkânı vermese, bu fiilinden men edilir.¹⁶⁹ Bir bâyî (bakkal, petrol ofisi), müşterilerden bazılarına satım yapmayarak onları mağdur etme hakkına sahip değildir.¹⁷⁰

5. Şehirde ıskat-ı cenin ve benzeri haksız fiile yer verilmez

İslam, can güvenliğini ve şahıs dokunulmazlığını ana rahminde başlatır. Ana rahminde teşekkülü başlayan bir cenin, annenin ölümüne sebebiyet vermesi tıbben sabit olmadıkça yok edilemez.¹⁷¹

Nitekim Hz. Ömer, şarkıcı bir kadını sorgulamak üzere huzuruna çağırdığında, kadın korusundan çocuğunu düşürünce, konuyu Hz. Ali’ye tahkik ettirdi. Hz. Ali, ğurre ödemesine karar verdi. Hz. Ömer bu karara uydu ve ğurreyi ödedi.¹⁷² Cenin devresindeki sabîyi, hiçbir meşru sebep yokken kürtaj (التجريف) edip alan da aynı şekilde ğurre tazmin edecektir.¹⁷³

Bir ceninin diyeti (الغرة), büyüklerin diyetinin onda biri kadar bir tazminat bedelidir.¹⁷⁴ Ebû Yûsuf’a göre, ceninin ıskatına sebep olan şahıs, ğurre ödemesinin yanında, anneye verdiği bedenî zararı da tazmin

¹⁶⁸ İbn Abdîrrâfi, ebu İshak İbrahim b. Hasen (733/1332), Muînu’l-Hukkâm ale’l-Kadâyâ ve’l-Ahkam, (nşr. Muhammed Kasım b. Ayyad), I-II, Beyrut, 1989, II, 785.

¹⁶⁹ Ebû Yûsuf, el-Harâc, s.106; Malik, Muvatta, akdiye, 25.

¹⁷⁰ Saymen, Ferit H., “Akit Yapmak Hakkının Suiistimali”, İÜHFİM, SAYI: 7, İstanbul, 1941, s. 541-563; Köse, s. 250.

¹⁷¹ Bilmen, Istilâhât-ı Fikhiyye-ı Fikhiyye, III, 149.

¹⁷² İbnKudame, el-Muğni, VII, 833.

¹⁷³ Feydullah, ed-Damân, s. 153.

¹⁷⁴ Bilmen, Istilâhât-ı Fikhiyye-ı Fikhiyye, III, 150; Feydullah, ed-Damân, s. 154.

etmek zorundadır.¹⁷⁵ İskat-ı cenin diyetinin (ğurre) lehdarı annedir.¹⁷⁶ Anne kasıtlı olarak hamlini vazetse, kendisi ğurre öder. Hamile bir kadın katledilse, maktulenin diyeti yanında, karnındaki cenin için de ğurre ödenir.¹⁷⁷

6. Şehirde organ kaçakçılığı olmaz

Gerek küçük yaşataki akli ermeyen sabiler, gerekse büyüklerin organlarını hileli yollardan ele geçirmek ve satmak suretiyle verilen zararlar, tazmin edilmesi gereken insan canına yönelik kasıtlı davranışlardır. Eğer organı alınan şahsın ölümüne sebep olunduysa, diyet, sadece organı alındıysa, erş ve erş-i elem gibi tazminatların yanında, ayrıca ta'zir cezası verilebilir.

7. Şehirde insan ticareti cinsel istismara yer verilemez

İnsan, mükerrem ve muhterem bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsanın satılması, kötü muameleyle maruz bırakılması haramdır, batıldır.¹⁷⁸ Hatta insan ticaretini itiyat haline getiren kişilerin, taziren katline kadar düşünülen zecri tedbirler ve değişik caydırıcı tazir cezalarına çarptırılmaları söz konusudur.¹⁷⁹ Şehirde cinsi hayat nişan ve nikâh sistemiyle korunur.

Anlaşmayı bozmak, hilye, tezvîr, tuzak kurmak, silahla tehdit, eza, cefa ve diğer kusurlu davranışlarla şahsa verilen zararlar tazir suçu kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁸⁰ Her haksız fiilde, aynı zamanda

¹⁷⁵ Bilmen, İstulâhât-ı Fıkhiyye-ı Fıkhiyye, III, 151.

¹⁷⁶ Bilmen, İstulâhât-ı Fıkhiyye-ı Fıkhiyye, III, 153.

¹⁷⁷ Bilmen, İstulâhât-ı Fıkhiyye-ı Fıkhiyye, III, 155.

¹⁷⁸ Kudûrî, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Muhammed, Metnu'l-Kudûrî, Mektebetu ve Matbaatu Muhammed Ali Sabîh ve Evlâduh, Mısır, 1384/1965, s. 45.

¹⁷⁹ Bilmen, İstulâhât-ı Fıkhiyye, III, 315, 320-321.

¹⁸⁰ Bilmen, İstulâhât-ı Fıkhiyye, III, 318.

Allah'a karşı işlenmiş bir günah olduğu, bazı İslam Hukukçuları tarafından dile getirilmiştir.¹⁸¹

8. Şehirde hırsızlık gasp her tür bahis oyunları ve kumara yer verilmez

Can ve ırz güvenliğinde olduğu gibi, malı korumak da şehrin olmazsa olmazıdır.¹⁸² Sadece dâruharpte mal emniyeti yoktur.¹⁸³ Hırsızlık fiili dâruislamda, bir İslam şehirde irtikâp edilmişse, sarik dâruharbe kaçmış olsa bile had cezasından kurtulamaz.¹⁸⁴

9. Şehirde gayrimeşru satım şekilleri ve ihtikâr kabul edilemez

Şehirde serbest piyasa hâkimdir. Bir satım akdinde, Müslümanlar arasındaki satım ile taraflardan birisi Müslüman olduğunda, satımın İslam meşruiyetine göre yapılması gerekir. Mesela içki ve domuz eti gibi satımı meşru olmayan mebilerin, gayrimüslim vatandaşlar arasında satımı serbest iken, taraflardan birisi Müslüman olduğunda satımı batıldır, sonuç doğurmaz.

Şehirde Cuma namazı saatinde alış verişler durdurulur.¹⁸⁵ Ayrıca ihtikâr yapılmaz. Halk ihtiyacı olan malı rahatça satın alabilecek hakka sahip kılınır.

¹⁸¹ Kâsânî, el-Bedâî', VII, 33; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, IV, 12; Üdeh, et-Teşrû'l-Cinâî, I, 99-100.

¹⁸² İbn Âbidîn, Reddu'l-Muhtar, III, 3008; Turnagil, Ahmet Reşid, İslamiyet ve Milletler Hukuku, Sebil Yayınları, İstanbul, 1977, 218.

¹⁸³ Turnagil, İslamiyet ve Milletler Hukuku, s. 218; Çelik, Mustafa, Dâru'l-Harb Fıkhı, Ölçü Yayınları, İstanbul, 1988, 70.

¹⁸⁴ Kâsânî, el-Bedâî', VII, 131; İbn Kudame, el-Muğnî, X, 221.

¹⁸⁵ Cuma, 9; Serahsî, el-Mebsût, II, 21; Kelebek, İslam Borçlar Hukuku, s.244-245.

10. Şehirde fıkhen gayrimeşru batıl haram ve fasid olan davranışlara yer verilmez

Medeni bir yerleşim birimi olarak erdem ve fazilet üzere kurulan şehrin yönetimi, halkın can ve mal güvenliğini, ruh ve beden sağlığını korumak için gerekli tedbirleri almak zorundadır.¹⁸⁶ Bu itibarla şehirde zina, içki ve iştret mekânları kurulamaz. Sadece gayrimüslim zimmî vatandaşlar, Müslüman gençliğin ahlakını bozmayacak şekilde kendi mahallerinde domuz eti ve içki gibi iştretleri yapabilirler.

Şehrin fiziki güzelliği, estetik yapısı ve sanat eserleri daima Allah inancı ve tevhid esaslarına göredir.¹⁸⁷ Şehirde fasıkların yaydığı haberlere inanılmaz,¹⁸⁸ adil olmayan, namazsızların ve kazif iftirasından ceza alanların şahitlikleri kabul edilmez.¹⁸⁹

SONUÇ

Makale, Müslümanların İslam *itikad*, *amel* ve *ahlak* esasları üzerine kurdukları şehrin “*fikhî temelleri*” üzerinde duruyor. İdeal İslam şehrinin fiziki görüntüsünden, günlük yaşama şekline kadar bütün beşeri aktivitelerinde fikhî uyum içinde bir yapıya sahip olduğunu, bunun yaşama biçimi olduğunu vermeye çalışıyor. Medine’de ilk örneği verilen İdeal İslam Şehrinin tarihi süreç içindeki gelişimine işaret ediliyor.

¹⁸⁶ Mâverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1056), “*el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l-Vilâyâtü’t-Dîniyye*”, (thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî), Mektebetü İbn Kuteybe, Kuveyt 1409/1989, s. 285-314.

¹⁸⁷ Hicabi Gülçen, “*Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları Tarihi*”, Emin Yayınları, Bursa 2011, s.13.

¹⁸⁸ Hucurât, 49/6.

¹⁸⁹ Mevsilî, s. 270, 427, 432, 436, 461, 454.

Kur'ân-ı Kerîm'in tarihi süreç içinde yerleşim merkezlerindeki yaşama biçimi ve toplumların tevhid ilkelerine bağlı kalmalarına ilişkin ayetleri ışığında şehre lahuti bir bakış yapılıyor. Göklerdeki "beyt-i ma'mûr"un yeryüzündeki izdüşümü gibi kurulması ve hayat sürmesi gereken şehrin, gönderilen elçiler tarafından insanlığa iletildiği, buna karşılık şehir halkından bir grup öncülüğünde şehir hayatının vahiyden saptığına ilişkin Ayetlerden örnekler veriliyor. İbrâhim, Nûh, Sâlih, Lût, Şua'yb, Mûsâ, İsâ Peygamberlerin kavimleri tarafından karşılaştıkları zorluklara işaret eden Âyetlere atıfta bulunuluyor. Özellikle ahlâkî bozulma ve meşru yaşama biçimine karşı gayrimeşru densizliklerin toplumların bela ve helakına sebep olduğunu bildiren örneklere yer veriliyor. En son Peygamber Muhammed Aleyhisselama karşı Mekke müşriklerinin düzenledikleri suikast ve Mekke'den uzaklaştırılmaları sonucu Medîne'yi örnek şehir olarak imar ettiğine yer veriliyor. İdeal İslam Şehrinin fikhî özelliklerinin, Kur'an'ın işaret ettiği bu tarihi beyan ışığında geliştiğine yer veriliyor.

Şehirlerin iki ana kategoriye ayrıldığını, erdemli şehrin (ülkenin) İslam esaslarına göre idare edilirken, câhilî şehrin (gayrimüslim ülkenin) kendi inanç esaslarına göre idare edildiğine işaret ediyor. Kutsal şehirlerin bütün Müslümanlara emanet olduğu, muhafaza ve müdafaada öncelik taşıdığı belirtiliyor. Şâfîilerin ilginç bir içtihadına, dâru'l-İslama dâhil olan bir İslam Şehrinin ebediyen dâru'l-küfre dönüştürülemeyeceği düşüncelerine işaret ediyor.

Şehrin idari, adli, mahalli, mimari ve ticari hayatının fıkıh esaslarına göre düzenlendiği, şehir halkı arasındaki bütün ihtilafların kâdî ve müftî tarafından çözüme kavuşturulacağına dikkat çekiyor.

Bununla beraber, şehrin gayrimüslim ahalisinin kendi inançlarının gereğini serbestçe yerine getirebileceklerine yer veriyor.

Şehirdeki sosyal hayat ve beşeri ahengin dini ve sosyal aktiviteler çerçevesinde normal seyrinde aktığı, muhalif davranışlar karşısında, idari, yargısal ve hısbe kurumunun devreye gireceği ifade ediliyor.

Şehirde gayrimüslim vatandaşlara tam bir özgürlük ve asli vatandaşlık statüsü verildiği, şehir halkına karşı asparagas haber yayılamayacağı, fesad işletmelere ve davranışlara hiç bir alanda fırsat tanınmayacağına dikkat çekiliyor.

İdeal İslam şehirinde güven ortamı ve şehir halkının ibadetlerini özgürce yapmalarının yanında, şehir güvenliğine ve halk sağlığına büyük hassasiyet gösterildiği inceleniyor.

Makale olandan ziyade olması gereken erdemli şehrin fikhî ölçülerine dikkat çekmek istiyor. Yeryüzünde üç kutsal şehir olduğu, bunlardan birincil derecede Mekke, sonra Medine sonra da Kudüs şehirleri olduğu, bu şehirlere salt ibadet niyetiyle seferler düzenlemenin hayırlı amel olduğu, bu şehirlerin korunması ve güvenliklerinin öncelik arz ettiği vurgulanıyor. Özellikle Mekke ve Medine şehirlerinin “harem” bölgesine ancak Müslüman olan kişilerin girebileceği ölçülerine yer veriliyor.

Bu çalışmada, örnek olarak başvuru iki İslam Fakîhi İbn Rüşd ve Serahsî’ye atıflarda bulunuldu. İmam Serahsî’nin şehrin konumuna daha özenli olduğu görüldü. İmam Serahsî, çeşitli vesilelerle şehrin kuruluşu, sosyal düzeni, sosyal aktivitesi, hukuki ve teabbüdî fonksiyonları, yönetimi, korunması, temizliği, sağlığı ve yerleşim mekânı gibi özelliklerine ait hukuki ölçütlere yer veriyor. Buna karşılık,

Serahsî’den bir asır sonra İslam’ın ulaştığı ve şehirler kurduğu en batı ucu Endülüs’te yetişen ve Mâlikî hukuk okulunun önde gelen bilgelerinden birisi olan İbn Rüşd’ün şehir konusunda belirleyici atıflara fazla yer vermediği dikkat çekmektedir.

Ancak, her iki İslam hukuk bilgini, özellikle Cuma ve Bayram namazları ile uluslararası ilişkilerde “imâm ve görevleri” konusunda şehrin fonksiyonel yapısına atıfta bulunmaktadır. Makale bu her iki fakihin görüşlerine ve şehrin işlevsel yapısına olan katkılarına yer vermeye çalışıyor.

Bu çalışmanın, İslam Hukuk araştırmacılarının İslam’ın temel değerler sisteminin güncellenmesine yönelik çabalarına yeni bir katkı yapması umulur.

KAYNAKÇA

- el-A’clûnî, İsmail b. Muhammed (1162), “*Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs*”, Mektebetu’l-Kudsî, I- II, Kahire 1351.
- Ahterî, Mustafa b. Şemsuddin (968), “*Câmiu’l-Mesâil*”, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıçalipaşa, No: 339, Varak No: 40-42.
- Ahterî , “*Câmiu’l-Mesâil*”, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Nüshası, Nu: 2471, Vr. 305.
- Ahterî , “*Câmiu’l-Mesâil*”, Thk. Mustafa Kelebek, Ravza Yayınları, İstanbul 2016.
- Akşit, M. Cevat, “*İslam Ceza Hukuku Ve İnsanı Esasları*”, İstanbul 1976.
- Aliağaoğlu, Alpaslan-Abdullah Uğur, “*Osmanlı Şehri*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2016, Sayı: 38, S. 203-226.

- Aliyyu'l-Kari, “*Şerhu Müsnedi'l-İmam Ebî Hanîfe*”, el-Matbaatu'l-Müvtebai, Delhi 1312.
- Ali b. Ebi Talib (Kerremallahu Veche, “*Nehcu'l-Belâğa*”, (Trc. Kadir Çelik), Fecr Yayınları.
- Alkan, Ayten, “*20. Yüzyılda Kent Ve Kentsel Düşünce*”, “*20. Yüzyıl Kenti*”, Haz. Bülent Duru Ve Ayten Alkan, İmge Yayınları, İstanbul 2002.
- Andre Mikuel, “*İslam Ve Medeniyeti*”, (Terc. A. Fidan, H. Menteş), I-II, İstanbul 1991, I, 154.
- Ansay, Sabri Şakir, “*Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*”, Turan Kitabevi, Ankara 2002.
- Arseven, Celâl Esad, “*Türk Sanatı*”, İstanbul 1970.
- Avad, Ahmed İdrîs, “*ed-Diyetu Beyne'l-Ukûbe ve't-Ta'vid Fi'l-Fıkhi'l-İslâmî el-Mukâren*”, Beyrut, 1986.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, “*Hadîkatü'l-Cevâmi'*”, İstanbul 1281.
- Ayverdi, İlhan, “*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*”, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2005.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, “*Gelibolu Azebler Namazgâhi*”, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi Ve I. Sultan Murad Devri*, İstanbul 1972, s. 166-168.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, “*Namazgâh*”, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, İstanbul 1972.
- Bal, Hüseyin, “*Kent Sosyolojisi*”, Turhan Kitabevi, Ankara 1999.
- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir El-Bağdadi, “*Fütûhu'l-Büldân*”, Matbaatu Mevsuati Mısr, Mısr 1319/1901.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, “*Hukuku İslâmiyye Istulâhât-I Fıkhhiyye Kâmusu*”, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970.

- Cansever, Turgut , “İslam'da Şehir Ve Mimari”, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- Cezar, Mustafa, “Türkler Ve Şehirleri”, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Ve Yerel Yönetimler I, İstanbul 1996.
- Çiftçi, Mehdi, “Süleymaniye Dârulhadisi”, Kitabevi, İstanbul, Ty.
- Demirci, Mustafa, “İslamda Şehir Ve Şehrin Sosyal Dinamikleri”, “İstem”, Yıl:1, Sayı: 2, 2003.
- Doğru, Halime, “XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Görüntüsü”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995.
- Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit (150/767), “Müsnedu'l-İmam Ebî Hanîfe (el-Müsned)”, Thk. Safvet es-Seka, Beyrut, Ts.
- Ebu Nasr el-Fârâbî, “Ârâu Ehli'l-Medîneti'l-Fâdile Ve Mudâtthâ”, (Tahkik: Dr. Ali Bû Melham), Dâru'l-Kütübi'l-Hilâl, Lübnan 1995.
- Ergin, Osman Nuri, “Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı”, İstanbul 1936.
- Ergin, Osman Nuri, “Mecelle-i Umur-ı Belediyye”, İstanbul 1330-1338.
- Fayda, Mustafa, “İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medinei Münevvere Tarihi”, AÜİFD, XXVIII, Ankara 1986, s. 167.
- Feydullah, Muhammed Fevzi, “el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye”, Mektebetu'l-Beyrut, Kuveyt 1985.
- Feydullah, Muhammed Fevzi, “el-İctihâd Fi's-Şerîati'l-İslâmiyye”, Mektebetu Dari't-Türas, Kuveyt 1404/1984.
- Feydullah, Muhammed Fevzi, “Nazariyyetu'd-Daman fi'l-Fıkhi'l-İslâmîyyi'l-Amm”, Mektebetu Dari't-Türas, Kuveyt 1406/1986.

- Genim, M. Sinan, "*Mihraplı ve Minberli Namazgâhlara Bir Örnek*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, VI, İstanbul 1976.
- Göney, Süha, "*Şehir Coğrafyası I*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.
- Gözübenli, Beşir, "*Günümüz Faiz Problemleri İslamda Faiz Yasağı ve Para Borçlanmalarında Faiz, (Faiz Problemleri)*", *AÜİFY*, Erzurum 1994.
- el-Habûti, Ali Husnî, "*Târîhu'l-Ka'be*", Dârü'l-Ceyl, Beyrut Ty.
- Halil İbrahim Molla Hatır, "*Fedâilü'l-Medineti'l-Münevvera*", I-III, Müessesetu Ulumi'l-Kur'an, 1993.
- Hamidullah, Muhammed, "*İslam Devlet İdaresi*", (çvr. Kemal Kuşçu), Nur Yayınları, Ankara 1979.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Omer b. Abdilaziz ed-Dımaşkî el-Hanefî (1252/1836), "*Reddu'l-Muhtâr Alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*", I-V, Bulak 1272.
- İbn Batûta (778/1377), "*Mühezzeb Rihleti İbn Batûta (Tuhfetu'n-Nazzâr fî Ğarâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr)*", I-II, el-Matbaatu'l-Emîriye, Bulak, Kahire 1939.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed(808/1406), "*Mukaddime*", I-III, (çvr. Zakir Kadirî Ugan), MEB Basımevi, İstanbul 1968, I.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelüsi (456/1064), "*el-Ahkâm fî Usûli'l-Ahkâm*", I-VIII, nşr. Zekeriya Ali Yûsuf, Kahire, Ts.

- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebû Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebî Ömer Muhammed el-Makdisî el-Cemmâilî (620/1223), “*el-Muğnî*”, Dâru’l-Fikr, I-XII, Beyrut 1412/1992.
- İbn Rüşd, Ebu’l-Velîd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî (595/1199), “*Bidâyetu’l-Müctehid ve Nihâyetu’l-Muktesid*”, I-II, Dâru’l-Ma’rife 1402/1982.
- İsevî, Ahmed, “*Nazariyyetu’t-Teassüf fi İsti’mâli’l-Hak fi’l-Fikhi’l-İslâmî*”, Mecelletu’l-Ulumi’l-Kanuniyye ve’l-İktisadiyye, I/5, Kahire 1963.
- Kallek, Cengiz, “Hisbe”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 133-143.
- Karaman, Hayreddin, “*Anahatlarıyla İslam Hukuku*”, (İslam Hukuku), Ensâr Neşriyât, İstanbul 2006.
- el-Kâsânî, Alauddin (587), “*Bed’au’s-Sanâi’ fi Tertîbi’ş-Şerâi*”, I-VII, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, Ty.
- Kelebek, Mustafa, “*İslam Borçlar Hukuku*”, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Keleş, Ruşen, “*Kentbilim İlkeleri*”, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1976.
- Konyalı, İbrahim Hakkı Konyalı, “*Âbideleri ve Kitâbeleri İle Konya Tarihi*”, Konya 1964
- Köse, Saffet, “*İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası*”, İHAD, Sayı: 11, 2008.
- Kutluer, İlhan, “Şehir Kimdir”, “*İzlenim*”, İstanbul 1995, Sayı: XIXI.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Şehir”, *DİA*, cilt: 38.
- Louis Hout, Jean-Jean-Paul Thalmann-Dominique Valbelle, “*Kentlerin Doğuşu*”, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1056), “*el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtu't-Dîniyye*”, (Thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî), Mektebetu İbn Kuteybe, Kuveyt 1409/1989.
- Mergînânî, Burhânüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr el-Mergînânî (563/), “*el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*”, I-IV, Dâru'l-Fârfûr, Dımışk 1427/2006.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud el-Mevsîlî (683h), “*el-Muhtâr*”, (Tahkik: Sâid Bekdâş), Dâru's-Sirâc - Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, el-Medinetu'l-Munevvera 1433/2012.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdillâh b. Ahmed (710), “*Kenzu'd-Dekâik*”, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, el-Medînetu'l-Munevvera 1432/2011.
- Oleg Grabar, “Şehirler ve Şehirliler”, (Terc. Salih Şimşek), “*İlim Ve Sanat*”, Ankara 1987, Sayı: 17.
- Ortaylı, İlber, “*Belediye*”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 399.
- Özel, Ahmet, “*Dâru'l-İslâm Dâru'l-Harb İslam Hukukunda Ülke Kavramı*”, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Sadruşşeria, Abdullah b. Mesud el-Mahbûbî (747), “*Şerhu'l-Vikâye*”, I-V, Müessesetu'l-Verrâk, Amman 2006.
- Sahnûn, b. Abdisselam B. Saîd (240), “*el-Müdevvenetu'l-Kübrâ*”, I-IV, Kahire 1324.
- es-Semerkindî, Alauddin (539), “*Tuhfetu'l-Fukahâ*”, I-III, Daru't-Türâs, Kahire 1419/1998.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (483/1090), “*el-Mebsût*”, I-XXX, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983.

- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “*İslam Şehirleri*”, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “*Bilimin Yitik Şehri Cündişapur*”, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2015.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “*Bedevilikten Hadariliğe Kufe*”, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2015.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, “*Horasan’ın Bilim Merkezi Merv*”, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2016.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (204/820), “*el-Umm*”, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi, “*Beş Şehir*”, Ankara 1960.
- Tümerkan, Sıddık, “*Türkiyede Belediyeler: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*”, İstanbul 1946.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.
- Uğur, Abdullah -Alpaslan Aliağaoğlu, “*Şehir Coğrafyası*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2015.
- Ûdeh, Abdulkadir (1954), “*et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslâmî*”, Müessesetü'r-Risâle, I-II, Beyrut, 1415/1994.
- el-Umerî, “*Mesâliku'l-Ebsâr Fi'l-Memâlik ve'l-Emsâr*”, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1924.
- Wensinck, A. J. , "Musallâ", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1979, s. 673-674.
- Yâkût el-Hamevî, “*Mu'cemu'l-Büldân*”, I-IV, Beyrut 1975.
- Yörükân, Ayda, “*Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Zeydan, Abdülkerim, “*İslam Hukukuna Giriş*”, (çvr. Ali Şafak), İstanbul 1985.

EXTENDED SUMMARY
FIQH FEATURES OF THE IDEAL ISLAMIC CITY
(Example of Serahsi and Ibn Rushd)

This article focuses on the “fiqh foundations” of the city, which the Muslims built on the principles of Islamic custody, deeds and morals. From the physical image of the ideal Islamic city to the way of daily living, this paper tries to give that it has a structure in accordance with fiqh provisions in all its human activities and it is the way of living in the city of Islam. The development of the Ideal Islamic City, the first of which is in Madinah, is pointed out in this historical process.

Cities have been the subject of different sciences with their various features. In this article, the physical structure, administration and social texture of the city established and living in the Islamic civilization basin are discussed with its fiqh dimension. The physical system and the legal location of the administrative structure, social institutions, architectural structure, inn, Turkish bath, bedesten, imaret, madrasah and similar works formed under this system are included. Emphasis is placed on the positions of mosques in the city, the community, the connecting route to the people of the city, the adhan and minaret, the scientific location of the madrasahs, the roads that regulate the entrance and exit to the city, the zoning of the city's enclosure, the fortress and the existence of fiqh principles in the formation of all these structures.

In this respect, the connection between the main city and neighboring cities to which the city is connected is tried to be assessed in the light of road safety and fiqh dimensions.

In the light of the verses of the Qur'an about the way of living in the settlements and the adherence to the principles of monotheism, a sarcophagus view is made in the city. Examples are given from the Verses that the city, which is supposed to be built and lived like the projection of the "beyt-i ma'mûr" in the heavens, was transmitted to humanity by the envoys sent, but that the city life deviated from the revelation under the leadership of a group of people. It refers to the verses that point to the difficulties faced by the tribes of the Prophets, such as Shua'yb, Moses, etc. There are some examples that indicate the irrational irregularities against the way of moral corruption and legitimate life.

The Qur'an draws attention to the fact that the people of the city, if a society is found to be corrupted then the blame goes to loss of moral character of one person resulting in many more. In addition, declares that they have been destroyed because of the immoral life of the Lot tribe, which does not recognize the chastity rule. It states that they are the total cause of destruction and thus the destruction of the social deterioration caused due to the forbidden acts of homosexuality between men as it became as a Daily norm for them. Lastly, it is stated that the Meccan polytheist's constant efforts of planning and plotting to assassinate the Prophet resulted in the reconstruction of Madinah as a model city. It is stated that the fiqh features of the ideal Islamic City have been developed in the light of this historical declaration, which the Qur'an indicates.

While explaining the characteristics of the ideal Islamic city, its differences compared to other cities, the city marked in the work of the Islamic philosopher Fârâbî named "el-Medînetu'l-fâdile" was also

included. It was pointed out that the distinction here was used to express the fact that the cities were founded according to the beliefs and civilization characteristics of the societies, rather than the other cities. On the other hand, it was pointed out that the Islamic cities gave the freedom to live life at its fullest by embracing non-Muslim citizens without any exclusion, and this is imperative in terms of Islamic law. For example, the examples of the people of the city of book of People (ahl-e-kitab) drinking, Christians eating pork, and the fact that Muslim men could marry the women of the al-offah.

This article wants to figure out the measurements taken to the fiqh dimensions of the righteous city. It is emphasized that there are three holy cities on earth, Mecca, Madinah, then Jerusalem, it is a good deed to organize expeditions to these cities with the intention of worship, and their protection and security are prioritized. In particular, the “harem” area of the cities of Mecca and Medina are included in the measures that only Muslims can enter. In this study, reference was made to two Islamic Fakîhi İbn Rüşd and Serahsî, who were used as examples. It was seen that Imam Serahsi was more attentive to the city's location. Imam Serahsî gives more specific place to the legal criteria regarding the characteristics of the city such as its establishment, social order, social activity, legal and teabbud functions, management, protection, cleaning, health and settlement. On the other hand, it is noteworthy that Ibn Rushd, one of the leading sages of the Islamic law school, who grew up in Andalusia, one of the leading sages of the Islamic law school, reached a century after Serahsi established cities.

It is hoped that this study will make a new contribution to Islamic Law researchers' efforts to update the core values of Islam.